

Izvorni znanstveni rad
UDK: 94(450 Venezia:497.584 Dubrovnik)“12“
DOI: <https://doi.org/10.21857/mzvktzw39>
Primljeno: 15. ožujka 2017.

MLETAČKA VLAST NAD DUBROVNIKOM U RANOM 13. STOLJEĆU I “ZAKUPNO KNEŠTVO” GIOVANNIJA DANDOLA (OKO 1209-1235)*

NELLA LONZA

SAŽETAK: Na temelju raznovrsnih vrela ispituje se karakter mletačke vlasti u Dubrovniku u prvim desetljećima 13. stoljeća i uspoređuje s upravnim modelima na drugim mletačkim posjedima. Zahvaljujući obilju dokumenata vezanih uz kneževanje Giovannijskog Dandola (1209?-1235) utvrđuje se knežev socijalni *background*, rekonstruiraju njegovi prihodi od dubrovačke funkcije i razmatraju mogući poslovni interesi. Ujedno se preispituju stari i nude neki novi pogledi na dubrovačku političku situaciju toga doba pod utjecajem međunarodnih silnica na Jadranu, Sredozemlju i u kopnenom zaleđu. Analiziraju se i interpretiraju prva dva sporazuma s Venecijom (1232, 1236) i razlozi za njihovo zaključenje, uz osvrt na historiografsku tezu o dubrovačkim pobunama protiv mletačke vlasti.

Ključne riječi: Dubrovnik, Venecija, 13. stoljeće, Giovanni Dandolo, knez, zakup javne službe

Key words: Dubrovnik, Venice, 13th century, Giovanni Dandolo, count, lease of public office

“Dubrovnik iz Venecije gledan”

Dubrovačko rano 13. stoljeće u ovom se radu sagledava iz mletačkog očista, a ostavljaju po strani društveni odnosi unutar dubrovačke komune i druga

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom broj 5106. Od srca zahvaljujem kolegama Mladenu Ančiću, Lovri Kunčeviću, Dušanu Mlacoviću i Danku Zeliću na kritičkom čitanju i korisnim primjedbama.

pitanja o kojima je pisano u novijoj literaturi, uključujući “državni udar” koji je doveo do prihvaćanja nove vrhovne vlasti.¹ Odmak od lokalnih okolnosti, s fokusom izoštranim ponajprije na Veneciju, a po potrebi pomicanom po Jadranu i istočnom Sredozemlju, daje, po mom mišljenju, realističniju sliku dubrovačko-mletačkih odnosa u tom razdoblju, a ujedno baca novo svjetlo na neke domaće izvore i potiče njihovu reinterpetaciju. Vjerujem da će za kvalitetne historiografske rezultate ubuduće biti bitno usporedno korištenje već precizno cizeliranog “domaćeg” ključa i novog “mletačkog” ključa čitanja, čemu je posvećen ovaj rad.

U duhu svog znamenitog političkog pragmatizma, Venecija nije nametala jedinstvene obrasce upravljanja područjima stečenima početkom 13. stoljeća, već je uspostavljala različite modele odnosa između središnjih i lokalnih vlasti, od kojih je svaki bio rezultat različitih silnica: strateške vrijednosti teritorija i njegova gospodarskog potencijala, načina stjecanja, otpora domaćeg stanovništva, političke moći neposredno zainteresiranih obitelji koje su sudjelovale u odlučivanju a zauzvrat očekivale nove prilike i pogodnosti, kao i mnogih drugih čimbenika.²

Za vrijeme i poslije Četvrtog križarskog rata mletačko se vrhovništvo, s područja na kojem se otprije prostiralo u sjevernom Jadranu,³ protegnulo na točke posute po jadranskoj obali i istočnom Sredozemlju. Svoje pravo na dio Bizantskog Carstva, nakon podjele iz 1204, Venecija je uspjela tek postupno realizirati, i to tako da je posjed strateški bitnih otoka i luka uspostavljala silom, a za kopnena područja, koja su je manje zanimala, sklapala je sporazum s onim tko je ondje već bio na vlasti.⁴ Neke pak strateški važne točke Venecija

¹ Zdenka Janeković-Römer, *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 56-76; Bariša Krekić, *Unequal Rivals: Essays on Relations Between Dubrovnik and Venice in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2007: 9-46; Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine: dubrovački vlasteoski klanovi*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009: 13-34; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, I. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2011: 213-223.

² Detaljni pregled donosi Marco Pozza, »Introduzione.«, u: *I patti con l'Impero latino di Costantinopoli 1205-1231*, prir. Marco Pozza. Roma: Viella, 2004: 48-68.

³ Raščlamba vrlo složene situacije na kvarnerskim otocima i u dijelu Istre u 12. i početkom 13. stoljeća izlazi iz okvira ovog rada. Međutim, svakako se može odbaciti viđenje Nade Klaić o postupnoj “feudalizaciji” prvotnih “mletačkih činovnika” (Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1976: 39 i sl). Za različito stanje na područjima pod vrhovnom mletačkom vlašću, o čemu je u ovom poglavlju riječ, bitno je podcrtati znatne razlike između, primjerice, Krka i Osora s jedne strane, a Raba s druge. Vidi: Dušan Mlacović, *Gradani plemići: pad i uspon rapskoga plemstva*. Zagreb: Leykam international, 2008: 165-166.

⁴ M. Pozza, »Introduzione.«: 48-49.

nije podvrgnula svojoj vrhovnoj vlasti, ali je osigurala politički utjecaj, kao u slučaju Drača.⁵

Težeći pogoditi optimalnu formulu vrhovne vlasti nad pojedinim stečevinama, Venecija je neke infeudirala pojedincima ili obiteljima, na pr. Marcu Sanudu Naxos i obitelji Navazoso Lemnos.⁶ Ponegdje je novim privilegijima potvrđen *status quo*, s tim što je Venecija samo prisvojila poziciju i prava feudalnog seniora.⁷ Strateški bitan Krf podijelila je 1207. desetorici svojih plemića iz vodećih kuća.⁸ Pri podjeli Krete 1211, ključne za utjecaj u egejskom prostoru, pritisak onih koji su se smatrali zaobiđenima bio je već toliki da se dijelilo na stotine posjeda različitog ranga, a izvršena je i prava kolonizacija iz centra.⁹ Godine

⁵ Formalno je Drač pripadao Epirskoj despotovini, s kojom je početkom 13. stoljeća Venecija njegovala tijesne političke veze. Vidi: Freddy Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles)*. Paris: E. De Boccard, 1959: 85. Drač je bio bitan zbog toga što je odatle kretala *via Egnatia*, rimska cesta za Solun i Konstantinopol (isto: 44).

⁶ Gerhard Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats. Zur Genese einer Führungsschicht*. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1986: 121. U tim se slučajevima obično koristi termin *feudum*; vidi primjere u Gottlieb Lucas Friedrich Tafel i Georg Martin Thomas, »Der Doge Andreas Dandolo und die von demselben angelegten Urkundensammlungen zur Staats- und Handelsgeschichte Venedigs.« *Abhandlungen der historischen Classe der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften* 8/1 (1856): 68-70. Marco Sanudo bio je nećak dužda Enrica Dandola, jednog od vođa križarskog pohoda. Vidi: Robert Lee Wolff, »A New Document from the Period of the Latin Empire of Constantinople: The Oath of the Venetian Podestà.« *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* 12 (1952) [= *Mélanges Henri Grégoire*]: 543. Za elemente feudalne kulture i prakse vidi napose Gherardo Ortalli, »Venezia mediterranea e grecità medievale: relazioni, conflitti,intonie.«, u: *L'eredità greca e l'ellenismo veneziano*, ur. Gino Benzoni. Firenze: Leo S. Olschki editore, 2002: 60-61, 65.

⁷ Giorgio T. Dennis, »Venezia e le signorie feudali nelle isole Greche«, u: *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, sv. I/1, ur. Agostino Pertusi. Firenze: Leo S. Olschki editore, 1973: 224-225; Alessandra Rizzi, »Dominante e dominati: strumenti giuridici nell'esperienza 'statuale' veneziana.«, u: *Il Commonwealth veneziano tra 1204 e la fine della Repubblica: Identità e peculiarità*, ur. Gherardo Ortalli, Oliver Jens Schmitt i Ermanno Orlando. Venezia: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2015: 242-243.

⁸ F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age*: 85-86; R. L. Wolff, »A New Document from the Period of the Latin Empire of Constantinople.«: 548-549; G. Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats*: 121.

⁹ G. Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats*: 122; Charalambos Gasparis, »Great Venetian families outside Venice: the Dandolo and the Gradenigo in 13th century Crete.«, u: *Liquid & multiple: Individuals & identities in the thirteenth-century Aegean*, ur. Guillaume Saint-Guillain i Dionysios Stathakopoulos. Paris: ACHCByz, 2012: 55. O upravi koja je uvedena nakon 1209. vidi David Jacoby, »The Expansion of Venetian Government in the Eastern Mediterranean until the Late Thirteenth Century«, u: *Il Commonwealth veneziano tra 1204 e la fine della Repubblica: Identità e peculiarità*, ur. Gherardo Ortalli, Oliver Jens Schmitt i Ermanno Orlando. Venezia: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2015: 97.

1205. izdana je čak uredba kojom se poticalo zaposjedanje nekoć bizantskog egejskog otočja i obližnjih posjeda od strane mletačkih pojedinaca i obitelji.¹⁰

S druge strane, na mletačkom teritoriju u Konstantinopolu krajem 12. stoljeća utemeljuje se zametak javne vlasti, koja već 1204/5, neposredno nakon Četvrtog križarskog rata, prerasta u trajnu strukturu s podestatom kao glavarem i institucijama po mletačkom uzoru.¹¹ Sigurno nisu slučajno prvi elementi stalne uprave odmah 1204/5. uvedeni u strateški izvanredno važnom, a netom silom pokorenom Zadru.¹²

Međutim, oblikovanje modela uprave, kojoj je na čelu knez-dužnosnik s kratkim mandatom (*regimen*), bilo je dugotrajan i postupan proces.¹³ Na mnogim posjedima mandat poglavara u početku nije bio unaprijed vremenski ograničen. Prvi konstantinopolski podestat, Marin Zeno, ostao je na funkciji 13 godina, a dvogodišnji mandat i stalna plaća uvedeni su tek 1218.¹⁴ U sporazumu s Venecijom iz 1204/5. Zadrani su se obvezali da će za kneza birati Mlečanina, također bez ograničenja trajanja mandata,¹⁵ tako da je Pietro Michiel bio knez barem 15 godina (1209-1224).¹⁶ Prema istom se sporazumu nije tražilo da u kneštvu boravi dulje od 9 mjeseci godišnje.¹⁷ *Bailo* na čelu Akona vjerojatno je tek 1217. postao pravi plaćeni službenik s unaprijed ograničenim trajanjem mandata.¹⁸

¹⁰ R. L. Wolff, »A New Document from the Period of the Latin Empire of Constantinople.«: 549-550.

¹¹ Opširnije David Jacoby, »The Venetian Government and Administration in Latin Constantinople, 1204-1261: A State within a State.«, u: *Quarta crociata. Venezia-Bisanzio-Impero Latino*, sv. 1, ur. Gherardo Ortalli, Giorgio Ravegnani i Peter Schreiner. Venezia: Istituto veneto di scienze, lettere ad arti, 2006: 25. Jacoby tu mletačku enklavu u Konstantinopolu naziva "državom u državi" (D. Jacoby, »The Expansion«: 84).

¹² *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, sv. 1, prir. šime Ljubić [Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, I]. Zagreb: JAZU, 1868: dok. 31, str. 23.

¹³ Jacoby taj proces definira kao "prijelaz s indirektna na direktnu državnu nazočnost" (D. Jacoby, »The Expansion«: 103).

¹⁴ D. Jacoby, »The Expansion«: 84-85.

¹⁵ *Listine*, sv. 1: dok. 30, str. 21-22.

¹⁶ *Usp. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 3, prir. Tadija Smičklas. Zagreb: JAZU, 1905: dok. 71, str. 81 do dok. 210, str. 235.

¹⁷ *Listine*, sv. 1: dok. 31, str. 23.

¹⁸ D. Jacoby, »The Venetian Government«: 25; D. Jacoby, »The Expansion«: 92-93.

Vjerojatno procjenjujući da je situacija u dubrovačkoj stečevini stabilna, nova vrhovna vlast nije zadržala u postojeću strukturu komunalne uprave, već je na nju samo "naleгла", uspostavivši kneštvo koje je davala mletačkim plemićima u neku vrstu zakupa.¹⁹ Tek će postupno u 1230-ima početi jačati uloga pravnih instrumenata u odnosima između mletačkog centra i lokalne zajednice (sporazumi, napuci i obrasci kneževe prisege, prve normativne zbirke itd)²⁰ i nazirati se prijelaz na novi model mletačke uprave, koji će biti uspostavljen za vrijeme Giovannija Tiepola (1237-1238), prvoga koji će funkciju dubrovačkog kneza obnašati kao dužnosnik s kratkim mandatom.

Dandolovi slabo poznati prethodnici

Koliko znamo na temelju sačuvanih izvora, do početka 13. stoljeća na čelu Dubrovnika uvijek je bio domaći knez, bez obzira čiju je vrhovnu vlast grad u to vrijeme priznavao.²¹ S uspostavom mletačke vrhovne vlasti 1205. matrica je promijenjena, ali ne zbog manjka povjerenja u domaće. Ako je Nenad Vekarić u pravu, dolasku Dubrovnika pod mletačku vlast pripomogli su članovi Bobaljevićeva klana koji su tada izvršili "državni udar",²² pa se u tom krugu moglo potražiti nove domaće poglavare odane Veneciji. Međutim, uvevši "zakup" dubrovačkog kneštva mletačka je vlast redefinirala kneževsku funkciju, koja je pripala zakupniku, mletačkom plemiću.

O prvom mletačkom knezu nakon dolaska Dubrovnika pod vrhovnu mletačku vlast 1205. jedva da se išta zna. U ispravi koja je u *Listinama* i *Diplomatičkom zborniku* pogrešno datirana u 20-te godine 13. stoljeća, među mletačkim

¹⁹ Pod utjecajem kasnijih izvora o mletačkim knezovima u Dubrovniku, u dijelu literature nije uočeno da je karakter kneževske vlasti prvih 30 godina mletačkog vrhovništva sasvim drugačiji nego kasnije. Usp. Šime Ljubić, »Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do g. 1358.« *Rad JAZU* 5 (1868): 91; Juergen Schulz, »The Houses of Titian, Aretino and Sansovino«, u: *Titian. His World and His Legacy*, ur. David Rosand. New York: Columbia University Press, 1982: 91; Josip Lučić, »Dandolo, Ivan.«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, ur. Trpimir Macan. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993: 206-207.

²⁰ Općenito o toj temi vidi: A. Rizzi, »Dominante e dominati«: 235-271.

²¹ David Abulafia, »Dalmatian Ragusa and the Norman Kingdom of Sicily.« *Slavonic and East European Review* 54 (1976): 423-425. Popis poznatih knezova donosi N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: 32.

²² N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: 29-30; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 1: 213.

knezovima u Dubrovniku spominje se misteriozni Zellovello, odnosno Lellovello.²³ U propitivanju obavijesti o njemu od pomoći je popis mletačkih knezova u matrikuli bratovštine Sv. Andrije, gdje na prvome mjestu stoji Lello, bez oznake prezimena.²⁴ Premda nije često, to ime postoji u onomastičkom fondu mletačkog patricijata (na pr. Lello Gradonicus, 1112).²⁵ U jednom duku iz 1207, među mletačkim *iudices et sapientes* koji su potpisali ispravu je i Lello Vilio.²⁶ Čini se vrlo vjerojatnim da je upravo taj patricij nešto ranije bio prvi dubrovački knez, a da je njegova imenska varijanta Lello Vello/Vellus pogrešno transkribirana kao Zellovello. Nažalost, isprava u kojoj se Lello spominje kao dubrovački knez ne može se preciznije datirati, tako da ga se jedino može postaviti na prvo mjesto i pretpostaviti da je bio na funkciji prije 1207, možda već od 1205. godine.

U matrikuli bratovštine Sv. Andrije i drugim popisima knezova, odmah iza Lella, a po kroničaru Restiju na prvome mjestu,²⁷ navodi se knez Lorenzo Querini. Godine 1204/5. bio je član mletačkog Malog vijeća (*sapiens*),²⁸ to jest pripadao je užem krugu iskusnih patricija. Cerva u svojoj povijesti dubrovačkih biskupa navodi

²³ Listine, sv. 1: 31-32; *Codex diplomaticus*, sv. 3: 208-209, dok. 182. Riječ je o pismu dubrovačkog kneza splitskom podestatu i trogirskom knezu Vučini [Šubiću]. U oba izdanja dokument je pogrešno datiran s 1221-1223, odnosno 1221-1222. Dataciju je ispravio već Vinko Foretić, koji je upozorio i na popis knezova u matrikuli bratovštine Sv. Andrije, no ondje je pogrešno pročitao ime kao Lellovello (Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, sv. 1. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980: 58). Steindorff pismo datira tek u 1272, kada je splitski podestat bio drugi Vučina Šubić, i smatra da je priča o knezu Damjanu Judi ubačena kao spomen na davno vrijeme (Ludwig Steindorff, *Die dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert*. Köln-Wien: Böhlau Verlag, 1984: 140, bilj. 53); međutim, autoru nije bio poznat podatak iz inače pouzdane matrikule bratovštine Sv. Andrije, koji spomenutoga jasno stavlja na početak popisa knezova. O Vučini Šubiću s početka 13. stoljeća vidi Damir Karbić, »Odnosi gradskoga plemstva i bribirskih knezova Šubića: Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna.« *Povijesni prilozi* 35 (2008): 45-46.

²⁴ Matrikula bratovštine Sv. Andrije, f. 14v. Ime je ispušteno u izdanju tog popisa u *Bratovštine i obrtne korporacije u republici dubrovačkoj od XIII do konca XVIII vijeka*, sv. 2, prir. Konstantin Vojnović. Zagreb: JAZU, 1900: 4. Matrikula je pohranjena u Arhivu Dubrovačke biskupije, bez signature.

²⁵ *Gli atti originali della cancelleria veneziana*, sv. 1 (1090-1198), prir. Marco Pozza. Venezia: il Cardo, 1994: 47.

²⁶ *Gli atti originali della cancelleria veneziana*, sv. 2 (1205-1227), prir. Marco Pozza. Venezia: il Cardo, 1996: 31.

²⁷ Junius Resti, *Chronica Ragusina*, u: *Chronica Ragusina Junii Restii item Joannis Gundulae*, prir. Speratus Nodilo [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 25]. Zagreb: JAZU, 1893: 74-75.

²⁸ *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante, vom neunten bis zum fünfzehnten Jahrhundert*, sv. 1, prir. G. L. Fr. Tafel i G. M. Thomas. Wien: aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1856: dok. 144, str. 548; G. Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats*: 209.

ispravu o sporazumu između Dubrovčana i Kotorana iz proljeća 1207, u kojoj se zajedno spominju nadbiskup Leonard i knez Lorenzo Querini.²⁹ Do nas je došla samo jedna izvorna isprava u kojoj je spomenut ovaj knez (“L. Quirino”), sporazum između Venecije i Omiša od 19. lipnja 1208.³⁰ Skoro četvrt stoljeća kasnije (1231/2), neki Lorenzo Querini ponovno je u mletačkome Malom vijeću,³¹ no lako je moguće da je riječ o imenjaku dubrovačkog kneza. Vjerojatnije se čini da je dubrovačko kneštvo i ovaj dvojici prije Dandola povjeravano doživotno.

Dok je o Lorenzovu patricijskom *curriculum* poznato vrlo malo, pripadnike te obitelji pratimo na važnim pozicijama. Premda ne znamo kakvi su njihovi rodbinski odnosi s dubrovačkim knezom, vrijedi barem zabilježiti da je 1206. Giovanni Querini prisvojio otok Astypalai (Stampalia) na povoljnom središnjem položaju u Egejskom moru;³² da je Ottaviano, koji je 1200. bio član Malog vijeća,³³ 1207/9. na prevažnoj funkciji mletačkog podestata u Carigradu;³⁴ Paolo Querini je pak učestalo u Malome vijeću (1205/6, 1207/8, 1212/13).³⁵ U drugoj polovici stoljeća Querinijevi su bili među najznačajnijim mletačkim obiteljima, prema kriteriju kontinuirane zastupljenosti u Velikom vijeću; broj njihovih članova u tom tijelu (10-20) bio je niži, no stabilniji od udjela vodećih obitelji Contarini i Dandolo.³⁶

Giovanni Dandolo i njegov rod

Vrijeme kneževanja Ivana Dandola (1209?-1235) prati obilje raznorodnih izvora, koji ne samo da pružaju uvid u prirodu njegove kneževske funkcije, već i jasno ocrtavaju njegov obiteljski i socijalni *background*.

²⁹ Seraphinus Maria Cerva, *Sacra Metropolis Ragusina*, sv. 1, f. 141. Rukopis I.c.62, Arhiv HAZU.

³⁰ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 67, str. 77-78; *Listine*, sv. 3: 390-391; vidi također Š. Ljubić, »Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do g. 1358.«: 86-87; B. Krekić, *Unequal rivals*: 145. Original se danas čuva u *Miscellanea atti diplomatici e privati*, br. 63, Archivio di Stato di Venezia (dalje: ASVe).

³¹ *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, sv. 2: dok. 277, str. 288; G. Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats*: 210.

³² F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age*: 82.

³³ G. Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats*: 102.

³⁴ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2, prir. Raimondo Morozzo Della Rocca i Antonino Lombardo. Roma, 1940: dok. 485, str. 24-25; R. L. Wolff, »A New Document from the Period of the Latin Empire of Constantinople.«: 557; D. Jacoby, »The Venetian government and administration in Latin Constantinople.«: 67-68.

³⁵ G. Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats*: 209.

³⁶ G. Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats*: 127.

Rod Dandolo pripadao je sloju mletačkog patricijata koji se uzdignuo u 11. stoljeću i početkom 13. bio je jedan od najmoćnijih mletačkih rodova.³⁷ Jednoj grani toga roda pripadao je znameniti dužd Enrico Dandolo, predvodnik mletačke flote u četvrtoj križarskoj vojni i mitologizirani lik mletačke prošlosti.³⁸ Za trajanja tog pohoda (1202-1205), u kojemu je osobno sudjelovao unatoč sljepoći i visokoj dobi, u Veneciji ga je zamjenjivao sin Ranieri. Duždev rođak Vitale Dandolo u to je vrijeme bio zapovjednik mletačke flote koja je osiguravala Jadran, a nakon osvajanja Zadra 1205. postavljen je ondje za prvog mletačkog kneza.³⁹ Godine 1229. umalo je ponovno jedan Dandolo izabran za dužda: Marino, sin dužda Enrica, koji je između ostalog dva puta bio podestat Trevisa, knez Zadra i duždev zamjenik (1224), izgubio je u ždrijebanju u posljednjoj izbornoj fazi od Giacoma Tiepola.⁴⁰

Otac dubrovačkog kneza Giovannija Dandola, Iacopo, bio je daljnji rođak spomenutih. Giovannijevi preci u barem dvije generacije (otac i djed Giovanni) bili su aktivni u unosnoj mediteranskoj trgovini, neko vrijeme i stacionirani u koloniji Akonu (danas u sjevernom Izraelu).⁴¹ Djed Giovanni javlja se u krugu duždevoga vijeća (*iudices et sapientes... illustri viri*) 1163. i 1166.⁴² Spomenuti pripadnici roda Dandolo potjecali su iz grane sa sjedištem u predjelu Sv. Luke (*de confinio S. Luce*) i to iz ogranka s kućom na *Riva del Carbon*, koji se kasnije u mletačkim genealogijama naziva upravo 'Dandolo di San Luca' (za razliku od 'Dandolo degli Zii', koji su imali kuću u istom predjelu nasuprot crkvi).⁴³

³⁷ G. Rösch, *Der venezianische Adel bis zur Schliessung des Grossen Rats*: 65, 103.

³⁸ Monografija Thomasa Maddena omogućuje odbacivanje mnogih zabluda i mitoloških naslaga (Thomas F. Madden, *Enrico Dandolo and the Rise of Venice*. Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press, 2003).

³⁹ T. F. Madden, *Enrico Dandolo*: 153-154 i 253.

⁴⁰ Listine, sv. 1: dok. 77, str. 51; Giorgio Cracco, *Un 'altro mondo'. Venezia nel Medioevo dal secolo XI al secolo XIV*. Torino: Utet, 1986: 69; Marco Pozza, »*Podestà e funzionari veneziani a Treviso in età comunale*«, u: *Istituzioni, società e potere nella Marca trevigiana e veronese (secoli XIII-XIV)*. *Sulle tracce di G.B. Verci*, ur. Gherardo Ortalli i Michael Knapton. Roma: Istituto storico italiano per il Medio Evo, 1988: 296, 303.

⁴¹ Giovanni Dandolo *de confinio S. Luce*, djed dubrovačkog kneza, spominje se u Akonu već 1162. godine, a 1175-1176. obnašao je ondje funkciju *vicecomes* (*Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 1: dok. 155, str. 153; dok. 272, str. 266-267; D. Jacoby, »The Expansion«: 91). Njegov sin Iacopo također je ondje boravio 1184-1186, no 1190. već je bio mrtav (*Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 1: dok. 350, str. 345-346; dok. 376, str. 369-370).

⁴² *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 2, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1904: dok. 92, str. 96; dok. 99, str. 104.

⁴³ Juergen Schulz, »The Houses of the Dandolo: A Family Compound in Medieval Venice.« *Journal of the Society of Architectural Historians* 52 (1993): 393.

Iz prijepisa oporuke kneza Giovannija, sačuvanog u Dubrovačkom arhivu, saznaju se obiteljske veze koje ga još točnije socijalno definiraju.⁴⁴ Giovannijev otac Iacopo Dandolo umro je prije 1190.⁴⁵ Moguće je da je bio u izaslanstvu koje je 1177. zaključilo ugovor s Genovom.⁴⁶ Njegova udovica Maria preudala se za Iacopa Badoera iz predjela *S. Giacomo de Luprio* (danas *S. Giacomo dell'Orio*), također člana staroga patricijskog roda. Giovannijeva sestra Filippa bila je udana za Filippa Dolfina, iz obitelji čija je kuća također bila blizu Sv. Luke. Giovanni je bio u braku s Orabile (*Orabilis*) Giustinian, s čijom je obitelji bio poslovno povezan. Čini se da je 1235. jedino živuće Giovannijevo dijete bila kći Armina, žena Balduina Querinija iz *confinio S. Polo*. U trenutku sastavljanja oporuke nije više živio brat Marco, koji nam je poznat iz ranijih isprava.⁴⁷ Braća su do 1225. živjela u imovinskoj zajednici *fraterni*, kakva je u to doba bila uobičajena u mletačkom plemstvu.⁴⁸ Stoga nije neobično što je Marco 1214. bio u Dubrovniku i preuzeo neke novce za poočima,⁴⁹ a 1216. u Veneciji primio neke prihode koje su Dubrovčani dugovali svome knezu Giovanniju.⁵⁰

Iz zapisa u dukalu iz 1226. saznaje se da je knez Giovanni Dandolo bio bliži srodnik dužda Pietra Zianija (*viro egregio Jo. Dandulo, propinquo suo dilecto, comiti*),⁵¹ sina dužda Sebastiana (1172-1178). Ziani su pripadali plemstvu novoga kova, koje nije dijelilo poglede na vladanje Vitala Michiela i njegova aristokratskog

⁴⁴ Prijepis iz 1240. godine (*Diplomata et acta saeculi XIII*, serija 76, br. 69, Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD) objavljen je u *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Supplementa*, sv. 1, prir. Josip Barbarić i Jasna Marković. Zagreb: HAZU i Hrvatski državni arhiv, 1998: 100-102, vidi također 104-105. Podatke iz te oporuke koristio je J. Schulz, »The Houses of Titian, Aretino, and Sansovino.«: 93, 113-114.

⁴⁵ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 1: dok. 376, str. 369-370.

⁴⁶ *I trattati con Genova 1136-1251*, prir. Maddalena Giordano i Marco Pozza. [Pacta veneta, 7]. Roma: Viella, 2000: 37.

⁴⁷ Mletačke isprave iz 1225-1227. spominju zadarskog kneza M. Dandola i njegova sina (*Listine*, sv. 1: dok. 46, str. 34; dok. 66, str. 42-43; dok. 67, str. 43; dok. 68, str. 43-44). Međutim, kao što se razabire iz jednog dokumenta iz 1224, nije riječ o Marcu, nego o već spominjanom duždevsku sinu Marinu Dandolu *de confinio sancti Pauli* (*Listine*, sv. 3: Dodatak, dok. 10, str. 394). On s "dubrovačkim" Dandolima nije ni u kakvoj bližoj rodbinskoj vezi.

⁴⁸ J. Schulz, »The Houses of Titian, Aretino, and Sansovino.«: 93.

⁴⁹ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 105, str. 125.

⁵⁰ *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: 73. Vjerojatno zbog isprepletenih financijskih odnosa braće, neke genealogije bilježe obojicu istodobno kao dubrovačke knezove (Marco Barbaro, *Arbori de' patritii veneti*, sv. 3: 189, *Miscellanea codici*, ser. I, *Storia veneta*, n. 19, ASVe; dvije genealogije citira Š. Ljubić, »Ob odnosajih«: 87-88).

⁵¹ *Listine*, sv. 1: dok. 43, str. 37-38.

kruga, te je izbor Sebastijana na duždevsku čast donio novi stil javne vlasti i jačanje komunalnih institucija.⁵² Sebastijanov sin Petar Ziani pripadao je generaciji Giovannijeva oca i bio poslovno aktivan na Levantu već od 1174.⁵³ Godina 1189-1205. pripadalo mu je rapsko kneštvo,⁵⁴ a u trenutku izbora za dužda smatralo ga se najbogatijim čovjekom u Veneciji.⁵⁵ Okolnost da je rođak Pietro Ziani 1205-1229. stajao na čelu mletačke države mogla je igrati neku ulogu pri dodjeli dubrovačkog kneštva Dandolu, no o tome nema konkretnih dokaza.

Budući da je u razgranatom rodu Dandolo u to vrijeme postojalo bar nekoliko imenjaka,⁵⁶ nije sigurno da je "dubrovački" Giovanni ista osoba koja je 1200. kao općinski odvjetnik (*advocator comunis*), potpisala sporazum Venecije s akvilejskim patrijarhom.⁵⁷ No, od početka stoljeća njegova se životna linija prati s nešto više sigurnosti. Nastavljajući već uhodane obiteljske poslove, razgranate ulozima svekra Pietra Giustiniana *de confinio S. Pantaleonis*⁵⁸ i šurjaka Stefana i Marca, Dandolo je u prvom desetljeću 13. stoljeća bio trgovački aktivan u Siriji.⁵⁹

⁵² Edward Muir, »Idee, riti, simboli del potere.«, u: *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima, II - L'età del Comune*, ur. Giorgio Cracco i Gherardo Ortalli. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1995: 744-745.

⁵³ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 1: dok. 262, str. 257; dok. 268, str. 262-263; dok. 280, str. 275-276; dok. 292, str. 286-288; dok. 298, str. 293-294; dok. 301, str. 296-297; dok. 388, str. 381-382.

⁵⁴ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 1: dok. 388, str. 381-382; *Nuovi documenti del commercio veneziano dei secoli XI-XIII*, prir. Raimondo Morozzo della Rocca i Antonino Lombardo. Venezia, 1953: dok. 53-54, str. 59-61; Irmgard Fees, *Reichtum und Macht im mittelalterlichen Venedig. Die Familie Ziani*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1988: 468.

⁵⁵ R. L. Wolff, »A New Document from the Period of the Latin Empire of Constantinople.«: 547.

⁵⁶ Na pr. Giovanni Dandolo iz konfinija S. Polo (T. F. Madden, *Enrico Dandolo and the Rise of Venice*: 221, b. 118; 235, b. 5); sin duždeva brata Andree Dandola (J. Schulz, »The Houses of the Dandolo.«: 408); iz konfinija S. Apolinar, koji je "dubrovačkom" Dandolu bio jamac (*Listine*, sv. 1: 40; *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*, sv. 1, prir. Roberto Cessi. Bologna: Cinola Zanichelli, 1950: 22).

⁵⁷ *I patti con il patriarcato di Aquileia 880-1255*, prir. Reinhard Härtel [*Pacta Veneta*, 12]. Roma: Viella, 2005: 69.

⁵⁸ Pietro Giustinian se 1187. i 1207. spominje kao *procuratore di San Marco*, što je jedan od najvažnijih položaja u državi (*Listine*, sv. 1: dok. 18, str. 12; *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 487, str. 27; dok. 493, str. 34).

⁵⁹ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 509, str. 48-49; dok. 510, str. 49-50; dok. 514, str. 53-54; *Nuovi documenti del commercio veneto dei sec. XI-XIII*: dok. 90, str. 102-104; J. Schulz, »The Houses of Titian, Aretino, and Sansovino.«: 113, bilj. 71. Prema Jacobyju, prebiva u Akonu od 1203. i bavi se, između ostalog, zakupom plantaža šećerne trske (David Jacoby, »Mercanti genovesi e veneziani e le loro merci nel Levante crociato«, u: *Genova, Venezia, il Levante nei secoli XII-XIV*, ur. Gherardo Ortalli i Dino Puncuh. Venezia: Istituto Veneto di Scienze Lettere ed Arti, 2001: 231).

Godine 1204. na pet je godina zakupio ubiranje prihoda u mletačkim kolonijama u Akonu i Tiru, s čime je bila povezana pozicija poglavara mletačke zajednice (*vicecomes et prelat*), koju je obnašao barem do ljeta 1210.⁶⁰ Kapital u zakup spomenutih kolonija ustvari je uložilo trgovačko društvo (*compagnia*), u kojemu je glavni partner bio Dandolo (s 1.500 libara od 1.700, koje mu je pozajmio svekar Pietro Giustinian), a ostali Enrico Navigaioso (također s 1.500 libara) i Matteo Giustinian (400 libara),⁶¹ čini se da su svi ortaci bili i rodbinski povezani.⁶² U usporedbi s vrijednošću trgovačkih poslova u dokumentima iz tog vremena ulog ovog društva bio je visok.⁶³ U zakup spomenutih kolonija partneri su uložili ukupno 2.200 libara, a ostatak kapitala bio je usmjeren na trgovanje na Levantu.⁶⁴

Dandolove poslove na Levantu kroz nekoliko sljedećih godina ne možemo pratiti, osim što znamo da je u Tiru izgradio kuću na zemljištu koje je pripadalo bazilici Sv. Marka u Veneciji.⁶⁵ Možda iz nekog razloga dobit u Tiru i Akonu nije bila onakva kakvu je Dandolo očekivao ili su drugi poslovni poduhvati propali, jer je u ljeto 1209. Giovanni (pa time i brat Marco, s kojim je bio u *fraterni*) već očito u financijskom škripcu. U listopadu 1209. odrekao se spomenute kuće u Tiru, možda zato da ne bi morao plaćati zakupninu terena.⁶⁶ Novi zajam od 800 libara, uzet od svekra Pietra Giustiniana, koji je trebao biti vraćen u Akonu na temelju izdane mjenice, ostao je neisplaćen; u studenom 1209. Giovanni preko brata izjavljuje da dug nema odakle platiti, što također

⁶⁰ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 521, str. 61-62; *Nuovi documenti del commercio veneto dei sec. XI-XII*: dok. 90, str. 102-104; J. Schulz, »The Houses of Titian, Aretino, and Sansovino.«: 93. U Tiru je boravio još u ožujku 1211. godine (*Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 529, str. 69-70). Vidi također Oliver Berggötz, *Der Bericht des Marsilio Zorzi. Codex Querini-Stampalia IV 3 (1064)*. Frankfurt/M. etc: Peter Lang, 1991: 67.

⁶¹ Premda je na prijelazu iz 12. u 13. stoljeće već uvedena i druga libra veće vrijednosti (*libra denariorum grossorum*), još se dosta dugo običavalo sve visoke svote izražavati u “običnim librama” (*libra denariorum parvorum*). Svi iznosi koji se spominju u dokumentima citiranima u ovom radu izraženi su u običnim librama, najčešće označenima “lib. ven.”. O tome vidi Frederic C. Lane i Reinhold C. Mueller, *Money and Banking in Medieval and Renaissance Venice*, 1 - *Coins and Moneys of Account*. Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press, 1985: 123.

⁶² *Nuovi documenti del commercio veneto dei sec. XI-XII*: dok. 90, str. 102-104.

⁶³ Konkretnu usporedbu nije moguće ponuditi, jer su poslovi raznorodni; većinom je riječ o kolegancijama u vrijednosti od stotinjak libara, a rijetko o ulaganju kapitala od preko 1.000 libara (*Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2, *passim*).

⁶⁴ *Nuovi documenti del commercio veneto dei sec. XI-XII*: dok. 90, str. 102-104.

⁶⁵ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 513, str. 52-53.

⁶⁶ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 513, str. 52-53.

ističe u srpnju 1210. u odgovoru na tužbu koju je u očevo ime podnio Pietro sin Marco, Dandolov šogor (...*dictus Iohannes Dandulo vicecomes respondit dicens quod non habebat unde persolveret illos biçancios nec persolvebat...*).⁶⁷ Budući da je neplaćanje svekru bila poprilična sramota, a za nevraćeni dug bila predviđena ugovorna kazna kojom se svota udvostručuje te da su za povrat novca braća jamčila svom svojom imovinom, iskaz o insolventnosti sigurno je bio gorka stvarnost. Drugim riječima, Giovanni je uoči zakupa dubrovačkog kneštva bio u trajnim i ozbiljnim novčanim teškoćama. Čini se da su nakon ožujka 1211. Giovanni i Marco Dandolo posve napustili trgovinu na Levantu, u koju je obitelj bila uključena više desetljeća.⁶⁸ U tim nepovoljnim financijskim prilikama, ulaganje u dubrovačko kneštvo vjerojatno se ukazalo kao put oporavka sa samog ruba stečaja, jer je nudilo spasonosne prihode lišene rizika.

Dandolu je dubrovačko kneštvo povjereno trajno, to jest bez određenja roka,⁶⁹ a zadržao ga je sve do smrti, nekih četvrt stoljeća.⁷⁰ Naime, premda su isprave vezane uz njegovo dubrovačko kneževanje sačuvane tek od 1214, čini se da je Dandolo tu funkciju stekao par godina ranije. *Terminus ante quem* non je rano proljeće 1208, kada je knez još uvijek bio Lorenzo Querini.⁷¹ Neke indicije

⁶⁷ *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 509, str. 48-49; dok. 510, str. 49-50; dok. 514, str. 53-54; dok. 521, str. 61-63.

⁶⁸ Nakon tog roka ne javljaju se više u *Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2. Osim već spominjanih osoba iz obiteljskog kruga Dandolovih, kapital u trgovinu ulagale su i Giovannijska majka Maria i žena Orabile (*Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 510, str. 49-50). Neki Iohannes Dandolo - možda rođak - javlja se 1260. kao *baiul*, odnosno *dux* u Akonu; vidi G. L. F. Tafel i G. M. Thomas, »Der Doge Andreas Dandolo.«: 96-97.

⁶⁹ Za krčke knezove izričito je rečeno da trebaju doživotno zadržati kneštvo (*usque dum vixerimus*). *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, sv. 3, prir. Šime Ljubić [Monumenta spectantia historia Slavorum meridionalim, sv. 3]. Zagreb: JAZU, 1872: Dodatak, dok. 3, str. 389.

⁷⁰ Dandolu je posvećen članak Giuseppea Gelcicha, »Il Conte Giovanni Dandolo ed il dominio veneziano in Dalmazia ne' secoli di mezzo. Contributo alla storia dei Municipi dalmati.« Trieste: G. Caprin, 1906; p. o. iz *Archeografo Triestino*, III serie, 2/2 (1905). Članak je na mnogim mjestima netočan i prožet idealiziranjem Dandola, tako da za ovaj rad nije bio skoro ni od kakve koristi.

⁷¹ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 67, str. 77-78 i *Listine*, sv. 3: 390-391; vidi također Š. Ljubić, »Ob odnošajih«: 86-87; B. Krekić, *Unequal Rivals*: 145. Treba ipak istaknuti da se u tom ugovoru od 19. lipnja 1208. dubrovački knez Querini spominje kao prvi posrednik u zaglađivanju odnosa nakon pljačke Omiša koja se dogodila na dan Sv. Lucije prethodne godine. S obzirom na vrijeme koje je bilo potrebno za komunikaciju, uključenje drugih posrednika, izradu prijedloga ugovora i ostalo, pretpostavljam da je Querini bio kontaktiran u rano proljeće 1208.

ukazuju na to da je Dandolo postao dubrovački knez 1209,⁷² no sigurno je da je u listopadu te godine još bio *vicecomes* u Akonu i ondje zaista boravio zajedno s bratom.⁷³ Eventualno “preklapanje” akonske i dubrovačke epizode nije nemoguće, ponajprije zato što je dubrovačko kneštvo imalo “zakupni” karakter, za koji nije bila nužna osobna nazočnost i precizan prijenos ovlasti. Braća Giovanni i Marco u ožujku 1211. još su boravila u Tiru,⁷⁴ bilo da je dubrovačko kneštvo već bilo povjereno Giovanniju, bilo da je do toga došlo tek kasnije.

Nejasnoća oko vremena Dandolova preuzimanja funkcije u dubrovačkom kneštvu povezana je i s time što mletačke vlasti početkom 13. stoljeća ni drugdje nisu inzistirale na trajnom boravku poglavara u zajednici kojoj je na čelu. Tijekom 1214-1215. Dandolo je povremeno odlazio iz Dubrovnika.⁷⁵ Ni kasnije nije neprestano bio u svome kneštvu: početkom rujna 1225. nalazimo ga, na primjer, u Veneciji.⁷⁶ Tijekom 1231. vjerojatno je isto neko vrijeme bio izočan iz Dubrovnika, jer u ime dubrovačke komune istupa kao njegov zamjenik *vicecomes* Andrija Dabrana.⁷⁷ Domaći potknezovi (*vicecomites*) bilježe se u to doba i na drugim jadranskim područjima pod mletačkom vlašću, na pr. 1206. na Rabu⁷⁸ i 1227. na Cresu.⁷⁹

⁷² Ta godina početka kneževanja unesena je u rukopisnu genealogiju Marca Barbara, *Arbori de' Patrarii Veneti*, sv. 3: 189, ali uz podatak da je suknez bio njegov brat Marko: “Zuanne Co. di Ragusi 1209. Marco Co. di Ragusi 1209” i bilješku da je taj Marco dovezao u Veneciju tijelo Sv. Teodora; prema tradiciji koju prenosi Pietro Antonio Pacifico, prijenos tog sveca dogodio se 1256, tako da mora biti riječ o nekom mlađem Marcovu imenjaku (*Cronica veneta sacra e profana*. Venezia: appresso Francesco Pitteri, 1736: 264).

⁷³ Giovanni i brat Marco potpisuju ispravu izdanu u Akonu u listopadu 1209 (*Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 513, str. 52-53).

⁷⁴ Izdali su u Tiru mjenicu Giovannijevu šogoru Stefanu Giustinianu, kojom su se obvezali da će isplatiti 540 libara mletačkih za iznos primljen u lokalnoj valuti (*Documenti del commercio veneziano nei secoli XI-XIII*, sv. 2: dok. 529, str. 69-70). Čini se da nije riječ o pomorskom zajmu, kod kojega je rizik na vjerovniku.

⁷⁵ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 105, str. 125 (priređivači su unijeli bilješku da je isprava od 21. ožujka 1214. datirana *more veneto*, što bi značilo da je ustvari iz 1213; međutim, pisao ju je dubrovački notar Vlaho, a u dubrovačkoj kancelariji nije se običavao primjenjivati *mos venetus*, tako da smatram da je zaista iz 1214); dok. 114, str. 133; dok. 115, str. 133-134. U listopadu 1215. Dandolo je bio u Veneciji i ondje izdao jednu ispravu (*Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 118, str. 135-136).

⁷⁶ *Listine*, sv. 1: dok. 49, str. 35.

⁷⁷ *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: dok. 54, str. 94. Riječ je o ispravi od 3. lipnja 1231. koja je izdana u Riminiju kao odgovor na Dabranino pismo, za koje se može grubo pretpostaviti da je sročeno koji mjesec ranije.

⁷⁸ *Listine*, sv. 1: dok. 32, str. 24.

⁷⁹ *Listine*, sv. 1: dok. 69, str. 44.

S obzirom da je 1196. već bio u braku⁸⁰ i 1204. na odgovornoj dužnosti, a da su mu 1235. još živjeli majka i očuh, Giovanni Dandolo je u trenutku kad je stekao dubrovačko kneštvo mogao biti u tridesetim godinama.⁸¹

U nekim dokumentima Dandolo je označen kao *miles*.⁸² U srednjovjekovnom latinitetu *miles* se nekada koristi i kao sinonim za *nobilis*,⁸³ no ne javlja se kao standardna titula mletačkih plemića. Međutim, Venecija je tu titulu rabila na Kre- ti za feudalne ovlaštenike iz starih mletačkih obitelji,⁸⁴ pa David Jacoby vjerojat- no točno pretpostavlja da ju je Dandolo stekao kao feudalac na području Tira.⁸⁵

“Zakupni” model kneštva i kneževi poslovni interesi

Za razumijevanje karaktera mletačke vlasti u Dubrovniku u razdoblju koje nas zanima treba se vratiti barem pola stoljeća unatrag i ispitati uzore i paralele du- brovačkog “zakupnog modela” na drugim mletačkim posjedima na Mediteranu.

Na primjerima Konstantinopola i Akona vidi se da su jurisdikcija i ubiranje prihoda tvorili prvu jezgru funkcija oko kojih se formirala javna vlast.⁸⁶ Prvi primjeri mletačkog davanja u zakup službe, odnosno nekih funkcija javne vlasti i ubiranja prihoda koji su s tim povezani, datiraju iz 1170-ih i vezani su uz

⁸⁰ *Nuovi documenti del commercio veneto dei sec. XI-XII*: dok. 90, str. 102-104.

⁸¹ U ispravi objavljenoj u *Codex diplomaticus*, sv. 3, br. 152, str. 178-179, spominje se neki du- brovački knez Giovanni kao mladić. Isprava ne nosi nadnevak. Za povezivanje s knezom Dandolom i dataciju oko 1219. ne postoje, međutim, uvjerljivi argumenti jer je Petar Balislava bio aktivan u dubrovačkoj politici barem od 1215. do 1252. Vidi: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 4. Odabrane biografije (A-D)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovni- ku, 2013: 44. U njegovo doba bila su još tri dubrovačka kneza s imenom Giovanni, tako da vjerujem da se ovaj podatak ne odnosi na Dandola.

⁸² *Nuovi documenti del commercio veneto dei sec. XI-XII*: dok. 90, str. 103; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 278, str. 312-313; dok. 303, str. 345-346 (= *Listine*, sv. 1: dok. 74, str. 46; *Dubrovačka akta i povelje / Acta et diplomata Ragusina*, sv. I.1, prir. Jovan Radonić [Fontes rerum Slavorum meridionalium, sv. 1]. Beograd: SANU, 1934: dok. 18, str. 20-21); dok. 373, str. 431-432 (= *Listine*, sv. 1: dok. 81, str. 55-56; *Dubrovačka akta i povelje*, sv. 1: dok. 19, str. 25-26).

⁸³ Vidi Du Cangeov rječnik srednjovjekovnog latiniteta, dostupno na: <http://ducange.enc.sorbonne.fr/MILES#MILES-102> (pristup 19. studenog 2015).

⁸⁴ David Jacoby, »Les États latins en Romanie: Phénomènes sociaux et économiques (1204-1350 environ)«, u: isti, *Recherches sur la Méditerranée orientale du XIIIe au XVe siècle*. London: Vari- orum reprints, 1979: I, 16.

⁸⁵ D. Jacoby, »The Expansion.«: 92.

⁸⁶ D. Jacoby, »The Expansion.«: 82-84.

kolonije mletačkih trgovaca u Akonu i Tiru, koje su funkcionirale kao autonomne enklave.⁸⁷ Problemi sa zaštitom okolnih zemljišnih posjeda, koje su često uspješno svojatali lokalni moćnici, nagnali su Veneciju da na prijelazu iz 12. u 13. stoljeće ponešto preoblikuje način upravljanja, koji je ipak ostao temeljen na zakupu službe. Upravo u to vrijeme, kao bailo na čelu mletačkih kolonija u Akonu (glavnoj luci Jeruzalemskog Kraljevstva) i Tiru našao se Giovanni Dandolo, budući dubrovački knez. Zahvaljujući iskustvu *in partibus Syrie*, pri preuzimanju dubrovačkog kneštva svakako mu je bilo dobro poznato kako funkcioniraju financijski i upravni elementi zakupa javne funkcije. U zakupnom režimu neko su vrijeme početkom 13. stoljeća također bili Koron i Modon na zapadnom Peloponezu.⁸⁸ Umjesna napomena Jacobyja da je zakupni model u tim strateški vrlo važnim centrima pretpostavljao mirne odnose s okruženjem⁸⁹ svakako je primjenjiva i na Dubrovnik, s tim što se može dodati da je bila nužna i stabilnost u unutarnjim odnosima. Ako je točna pretpostavka o “puču” protiv kneza Damjana Jude i njegova klana, uvođenje labavijeg modela “zakupnog kneštva” impliciralo bi da su poraženi ne samo obezglavljeni, nego i izvanredno snažno i brzo stavljeni pod kontrolu pobjedničkog klana, te da je situacija u Dubrovniku već bila posve stabilna najkasnije oko 1209 (za koje vrijeme imamo dobre izvore).

Više o financijskom aspektu funkcije dubrovačkoga kneza početkom 13. stoljeća saznajemo zahvaljujući tome što je tijekom 1215. i 1216. bilo teškoća s ubiranjem godišnjeg prihoda koji je dubrovačka općina bila dužna isplatiti Dandolu. Dana 12. srpnja 1215. utvrđeno je da kneževski prihodi, koji mu pripadaju po različitim osnovama, iznose ukupno (*summata ratione*) 439 i pol perpera godišnje. Dubrovačka općina taj je dug priznala, no isticala je da ga ne može platiti “zbog ratova” (*propter guerras*).⁹⁰ Zbog toga je dugovanje reprogramirano, tj. postignut je sporazum da će se dugovani godišnji obrok (za razdoblje od 1. studenog 1214. do istoga datuma 1215) izuzetno (*non pro consuetudine set propter paupertatem et indigentiam quam comune Ragusii habuit propter guerras*) plaćati iz privremene 3-postotne pristojbe na dubrovačku robu dovezenu u Veneciju sve do potpune namire duga.⁹¹ Do ožujka 1216. čitav je

⁸⁷ Opširnije D. Jacoby, »The Venetian Government.«: 21-22; D. Jacoby, »The Expansion.«: 90-91.

⁸⁸ D. Jacoby, »The Expansion.«: 98.

⁸⁹ D. Jacoby, »The Expansion.«: 98.

⁹⁰ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 114, str. 133; o pojmu *guerra* vidi niže.

⁹¹ *Listine*, sv. 3: dok. 115, str. 133-134; taj se aranžman citira i u dok. 118, str. 135-136.

dug na taj način bio otplaćen,⁹² što daje i vrlo vrijednu informaciju o opsegu dubrovačke trgovine u Mlecima: u 8 mjeseci kroz mletačku luku prošlo je dubrovačke robe za barem 14.650 perpera.

Dubrovačka komuna trebala je knezu svake godine na Svisvete platiti 400 perpera, uz ostale uobičajene prihode i prigodne isplate osim od soli (*introitus et honorificentiae comitatus consuetae*).⁹³ To je bilo slično iznosima koje su 1224. primali mletački upravitelji na Kreti (350 perpera) i u Negropontu (450 perpera).⁹⁴ Godine 1215. ukupni prihodi od kneštva (*reditus Ragusini comitatus*)⁹⁵ iznosili su 439 i pol perpera; ako ne griješimo u pretpostavci da se iznosi u međuvremenu nisu izmijenili, znači da je oko desetina povrh osnovnog iznosa ubirana iz drugih izvora.

U taj iznos nisu uračunati prihodi od globa, koji su do 1244. išli direktno knezu.⁹⁶ U 13. stoljeću dubrovački penalni sustav, kao i mletački, bio je položen na sistem novčanih kazni za gotovo sva kaznena djela, osim male skupine najtežih.⁹⁷ Njihov je ukupni iznos, dakako, varirao i nije se dao predvidjeti. Iz sačuvanih izvora vidi se da su globe bile dijelom kneževskih prihoda i na Krku⁹⁸ i Cresu/Osoru,⁹⁹ a tako je bilo i na posjedima mletačkih feudalaca na području Lampsakosa u Maloj Aziji.¹⁰⁰ Sličan se model, u kojemu globe pripadaju predstavniku vrhovne vlasti, primjenjivao i izvan mletačkih područja.¹⁰¹

Čini se da kneževski prihodi nisu baš uredno isplaćivani, jer je dubrovačka komuna knezu Dandolu u ljeto 1234. priznala dug od 1.426 perpera i 4 groša,

⁹² *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: dok. 35, str. 73.

⁹³ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 307, str. 353.

⁹⁴ Louise Buenger Robbert, »Money and prices in thirteenth-century Venice.« *Journal of Medieval History* 20 (1994): 389.

⁹⁵ *Listine*, sv. 3: dok. 115, str. 133-134.

⁹⁶ *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: dok. 83, str. 121.

⁹⁷ Guido Ruggiero, »Law and Punishment in Early Renaissance Venice.« *The Journal of Criminal Law and Criminology* 69 (1978): 247; Nella Lonza, »'Pred gosparom knezom i njegovim sucima...': Dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992): 47-49.

⁹⁸ *Listine*, sv. 1: dok. 25, str. 17.

⁹⁹ *Listine*, sv. 1: dok. 69, str. 44.

¹⁰⁰ D. Jacoby, »The Venetian Presence in the Latin Empire of Constantinople (1204-1261).«: 178.

¹⁰¹ Usporedi za dalmatinske gradove Lujko Margetić, »O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim općinama.« *Rad HAZU* 35 (1997): 12-13, 17; za talijanske gradove Vittorio Franchini, *Saggio di ricerche sull' istituto del podestà nei comuni medievali*. Bologna: Nicolo Zanichelli, 1912: 159.

što je zaostatak za približno tri godine.¹⁰² Od toga mu je smjesta isplaćeno 1.000 libara (= 500 perpera), a preostali iznos trebao je primiti uoči 1. studenog i isteka administrativne godine.¹⁰³ Zbog trajnog zakupa kneštva prihodi su očito tekli sve do Dandolove smrti, jer se tražbina Dandolovih nasljednika prema dubrovačkoj općini popela na 2.284 libre (= 1.142 perpera), za koju je 1238. postignut sporazum da će se postupno naplatiti kroz privremenu jednopostotnu pristojbu na dubrovačku robu koja prolazi kroz Veneciju.¹⁰⁴ Jedan je obrok isplaćen u veljači 1239, a ukupni je dug namiren do kolovoza 1241.¹⁰⁵ Taj iznos opet dokazuje promet dubrovačke trgovine u Mlecima od barem 228.400 libara (= 114.200 perpera) kroz razdoblje od oko 3 godine. Gotovo pa udvostručenje u odnosu na minimalnu vrijednost prometa 1215-1216. uvjerljivo govori o tome da u stvarnosti sporazumi iz 1232. i 1236. nisu gušili dubrovačku trgovinu u Veneciji. Preračunamo li oba iznosa iz 1216. i 1238-1241. na godišnju razinu, dobiva se minimum prometa od oko 22.000, odnosno 30.000 perpera.

Iz jednog jamstva iz 1225. razabire se da je Dandolo mletačkoj državi za svoju kneževsku službu godišnje plaćao 400 libara (*pro soluctione comitatus eius*),¹⁰⁶ što jasno označava njegovu poziciju kao “zakupnika” javne funkcije od koje se ubiru prihodi. U približno isto vrijeme (1208) osorski kneževi iz kuće Morosini također su mletačkoj komuni za kneštvo (*pro comitatu*) plaćali 400 libara denara venetskih godišnje,¹⁰⁷ a knezovi krčki 1229. za prihode kneštva

¹⁰² Ne može se ipak isključiti mogućnost da je taj dug nastao nekim drugim temeljem, o kojemu nisu sačuvani izvori.

¹⁰³ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 357, str. 413. Za vrijeme mletačke vlasti u Dubrovniku administrativna godina tekla je do Miholja (29. rujna), kao i u Veneciji. Vidi: Giorgio Zordan, *L'ordinamento giuridico veneziano: lezioni di storia del diritto veneziano con una nota bibliografica*. Padova: CLEUP, 1984: 70; Nella Lonza, »Izborni postupak Dubrovačke Republike.« *Analiza Zavođa za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000): 12.

¹⁰⁴ *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: dok. 64, str. 104-105; *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 4, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1906: dok. 54, str. 61-62. U dokumentu iz *Supplementa* na više je mjesta pogrešno transkribirano “libre grossorum Venetorum”, dok u izvorniku piše “libre denariorum ven[ecialium]”, što je velika razlika u vrijednosti. Usp. *Miscellanea saec. XIII*, br. 8, DAD.

¹⁰⁵ *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: dok. 69, str. 109-110; *Codex diplomaticus*, sv. 4: dok. 122, str. 132-133.

¹⁰⁶ *Listine*, sv. 1: dok. 50, str. 36; *Deliberazioni del Maggior Consiglio*, sv. 1: 91. U listopadu sljedeće godine dva Mlečanina jamče za Dandolov dug duždu od 300 libara, vjerojatno također za dubrovačke prihode u prva tri tromjesječja (*Listine*, sv. 1: dok. 58, str. 40).

¹⁰⁷ *Listine*, sv. 1: dok. 23, str. 24-26.

(*redditus comitatus Vegle*) 350 romanata, uz iznos za regalna prava 40 romanata godišnje.¹⁰⁸ Mletačka je država očito kneštva razvrstavala u određene klase prema očekivanim prihodima javne vlasti, po kojima je procjenjivala visinu zakupnine, a Dubrovnik se našao u istoj kategoriji kao kvarnerski posjedi.

Kolika je bila čista vrijednost Dandolovih prihoda od dubrovačkog kneštva, kada se oduzmu ulaganja? U to je vrijeme jedan (tzv. Komnenov) perper vrijedio 2 libre (*ven. parvorum*).¹⁰⁹ Stoga od 439 perpera treba najprije odbiti 200 perpera (400 libara) koje je knez plaćao mletačkim vlastima, pa čisti prihod (bez globa i lučkih pristojbi) iznosi 239 perpera (478 libara). Kao koristan pokazatelj realne vrijednosti može poslužiti jedna isprava o šteti od gusarskog napada. Dva su Mlečanina s omanjom brodicom (*barca*) plovila od Ancone prema Pescari kad ih je napala gusarska skupina Kačića i Splićana i otela im brodicu sa svom robom. Trgovačka roba sastojala se od tkanina, željeza, bakra i sitnijih stvari, ukupno u vrijednosti od 1.600 libara (venecijanskih).¹¹⁰ Dakle, knez je svojim fiksnim godišnjim prihodom iz dubrovačke službe mogao napuniti robom tek nešto više od četvrtine takve brodice. Cecilija, unuka zadarskog kneza Giovannija Michiela, donijela je 1237. mužu Vidu, najmlađem bratu krčkih knezova Ivana, Fridriha i Bartola, miraz (doduše, iznadprosječan) od 1.000 libara (preračunato 500 perpera).¹¹¹ Godine 1225. u Veneciji se cijena ogrtača kretala oko 3 libre, a barke 3-5 libara.¹¹² Na temelju svih ovih sitnih pokazatelja

¹⁰⁸ *Listine*, sv. 1: dok. 73, str. 46. Obvezu tog iznosa knezovi krčki prihvatili su još na temelju isprave o ustupu kneštva (*carta concessionis*) i potvrdili je 1199. prisegom (*Listine*, sv. 3: Dodatak, dok. 3, str. 389). Čini se da su davanja knezovima (*collecta, banna, facta foris*) prethodno već bila uobičajena, a zatim i uređena uredbama dvojice mletačkih vojnih zapovjednika (*statutum... capitaneorum*). *Listine*, sv. 1: dok. 25, str. 16-17. Ovdje se otvara pitanje pariteta romanata. Romanat je načelno isto što i solid. Vidi: Nikola Jakšić, »Solidus romanatus na istočnoj jadranskoj obali.« *Starohrvatska prosvjeta* 12 (1982): 175-176. Herkov se ne upušta u tumačenje njegove vrijednosti, ali donosi nekoliko krčkih primjera s početka 14. stoljeća iz kojih se može zaključiti da se rabi kao inačica za libru (Zlatko Herkov, *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, sv. 2. Zagreb: JAZU, 1956: 359). Gotovo je nemoguće da bi se iznosi citirani u izvorima za krčko kneštvo odnosili na solide, a ne na libre.

¹⁰⁹ Problem vrijednosti i pariteta mletačkog računskog i efektivnog novca nevjerojatno je složen i mijenja se od razdoblja do razdoblja. U vrijeme o kojemu je riječ, omjer perper:libra sigurno je 1:2. Potanje vidi F. C. Lane i R. C. Mueller, *Money and Banking in Medieval and Renaissance Venice*, sv. 1: 122.

¹¹⁰ *Listine*, sv. 1: dok. 43, str. 33.

¹¹¹ Gregor Čremošnik, »Prilog biografiji Mihe Madijeva.« *Historijski zbornik* 9/1-4 (1956): 123.

¹¹² L. Buenger Robbert, »Money and prices in thirteenth-century Venice.«: 383. Robbert, koju je zanimala isključivo inflacija, donosi i niz pokazatelja o plaćama mletačkih dužnosnika u to vrijeme, no njima nisu pribrojeni drugi prihodi, tako da su za naše analize neupotrebljivi.

može se zaključiti da prihod od dubrovačkog kneštva nije bio toliki da bi omogućio znatniju akumulaciju kapitala, ali nije bio nezanimljiv za nekoga tko je ranije, kao poduzetnik na istočnom Sredozemlju, bio na rubu propasti.

No, korisnije je Dandolove prihode promotriti kroz poslovnu prizmu. Ulog od 400 libara u dubrovačku kneževsku funkciju nije bio velik, a u godinu dana trebao se oploditi na preko 478 libara, tj. donijeti dobit od barem 20%, a vjerojatno i prilično veću ako se pribroje iznosi od globa i lučkih pristojbi. Glavna mu je prednost ta što je isključivao poslovni rizik i jamčio minimalnu visinu dobiti. Posebno poželjnim činilo ga je to što je “zakupninu” trebalo platiti, čini se, u isto vrijeme kad se ubirala većina prihoda, pa nije bilo potrebno imobilizirati nikakav kapital i uložiti “živi novac”, već se dug mletačkoj državi mogao spretno namiriti od onoga što je upravo ubrano u Dubrovniku. Ta pogodnost, međutim, u praksi nije potrajala do kraja Dandolove funkcije. Budući da je dubrovačka komuna 1234. kasnila s obrocima knezu za oko tri godine, jasno je da je najveći nedostatak produljeni rok naplate, tj. relativno dugi rok oplodnje kapitala, zbog čega se ni ulog ni dobit ne mogu plasirati u nove poslove.

Prema trajnom aranžmanu, osvježenom u sporazumima iz 1232. i 1236, mletačkoj je komuni na ime regalnih prava godišnje pripadalo 100 perpera. Samome duždu je istom zgodom i po istom naslovu trebalo biti isplaćeno 12 perpera, a u *Promissio* dužda Iacopa Tiepola iz 1229. i njegovih sljednika zaista se spominje i pravo na regalije (*regalia*) iz dubrovačkog kneštva.¹¹³ Spomenuti iznosi dugo se nisu mijenjali i toliko su bili niski da su očito imali samo simboličnu vrijednost.¹¹⁴

Premda ovo nije prigoda za obuhvatnu raspravu što je u to vrijeme bilo s otocima Korčulom, Lastovom i Mljetom, u razmatranju kneževih prihoda ne može se zaobići isprava od 17. kolovoza 1215, kojom je dubrovačka komuna

¹¹³ *Listine*, sv. 1: dok. 74, str. 46; *Le promissioni del doge di Venezia dalle origini alla fine del Duecento*, prir. Gisella Graziato. Venezia, 1986: 18, 34, 54, 74, 95.

¹¹⁴ U tekst duždevske *promissio* 1280. su uneseni ažurirani iznosi “zakupnina” pojedinih posjeda. Za prihode (*redditus*) krčkog i osorskog kneštva tada se plaćalo po 700 libara den. ven. godišnje, dakle, ujednačeno povišen iznos; priroda “zakupne”, polufeudalne vlasti na tim otocima nije se još izmijenila. Zanimljivo je da se u tom kontekstu izraz “feudalni” (*in feudum eis concessum*) rabi i u nekim ispravama za Pag (*Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 43, str. 47). Ono što se prima od Zadra i Dubrovnika posve je drugačije određeno: kao davanja dubrovačke i zadarske komune (*a comuni*). Dubrovnik je, naime, u međuvremenu dobio novi model upravljanja (*regimen*), sličan zadarskome, a nije više davan u “zakup” onome koji će njime upravljati. Zato je riječ o iznosima daleko nižeg reda: Zadar je bio dužan plaćati 1.000 zečjih kožica (*cunicule*), a Dubrovnik svega 180 libara. Tekst prisega u: *Le promissioni del doge di Venezia*: 118-119, 147-148. Početkom 13. stoljeća zečje kožice preračunavale su se po “tečaju” od 20 kožica za perper (vidi *Listine*, sv. 1: dok. 30, str. 22).

knezu Dandolu obećala kroz pet godina isplatiti 250 perpera kao naknadu štete koju je pretrpio na Korčuli i Mljetu (*propter damnum, quod idem comes habuit in insulis videlicet Corcera et Meleta*).¹¹⁵ Na temelju tog izvora Foretić je zaključio da je Dandolo “pokušao ... svojim troškom za Dubrovnik steći Mljet i Korčulu...”, koji su “bili pod Zahumljem”¹¹⁶ (ustvari Humom), no uporište za takvu tezu vrlo je slabo. Humski vladari izgubili su te otoke, čini se, još u 12. stoljeću.¹¹⁷ Izvor govori o šteti, tako da bi bilo zamislivo da je Dandolo, koji je te godine u kasno ljeto plovio iz Dubrovnika za Veneciju,¹¹⁸ negdje oko Vratnika bio orobljen. Tim su akvatorijem, naime, kontinuirano harali omiški gusari, koji su pljačkali i na Korčuli. Riječ je o iznosu koji nije zanemariv, ali ni osobito visok - niti trećina vrijednosti trgovačke robe na omanjoj brodici. Međutim, u ovom je “scenariju” nelogično zašto bi dubrovačka komuna nadoknađivala štetu koju su nanijeli gusari koje ona nije kontrolirala, na otocima koji joj navodno nisu pripadali. Dubrovačka je komuna također 1234. isplatila naknadu za štetu koju je Splitsanin Kaceta pretrpio na Korčuli na svojoj stoci.¹¹⁹ Stoga se ne smije preskočiti pitanje kakva je veza tih otoka s dubrovačkom komunom, ako je plaćala na njima počinjene štete.

Interpretacija obavijesti iz drugih izvora o spomenutim otocima otežana je time što se u njima miješaju različiti slojevi vlasti: virtualna, naslovna vlast onih koji nekim temeljem polažu prava na te otoke nezavisno od stvarne vlasti s jedne strane, a s druge strane efektivna vlast koju netko povremeno ostvari. Da stvar bude složenija, u oba modela odnosa ovlaštenici raspolažu svojim pravom i povjeravaju ga drugim osobama.¹²⁰ Klasična je historiografija grijeshila smatrajući da takva raspolaganja podrazumijevaju jedinstvenu i efikasnu vlast, čime je unosila anakrone koncepte u pristup povijesnom materijalu. Vjerujem da konstantno supostojanje više virtualnih prava i izmjenjivanje

¹¹⁵ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 116, str. 134.

¹¹⁶ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. 1: 83. Ostavljam po strani isprave kneza Dese iz 1151, jer one za ovo pitanje nisu ključne; diskusiju o njihovoj autentičnosti rezimira Josip Lučić, »Stjecanje, dioba i borba za očuvanje Dubrovačkog primorja 1399-1405.« *Arhivski vjesnik* 11-12 (1968-1969): 101, bilj. 11a.

¹¹⁷ Mladen Ančić, *Na rubu Zapada: tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, 2001: 151.

¹¹⁸ Potkraj srpnja nazočan je u Dubrovniku (*Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 115, str. 133), a u listopadu boravi u Veneciji (*Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 118, str. 135-136).

¹¹⁹ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 346, str. 403.

¹²⁰ Tako 1221. papa potvrđuje darovanje prava ugarskog i hrvatskog kralja Andrije na Brač, Hvar, Korčulu i Lastovo krčkim knezovima (*Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 165, str. 190-191).

efektivne vlasti mogu objasniti i neke naoko kontradiktorne izvore koji se odnose na ove otoke.¹²¹

Po mom mišljenju, za pitanje vrhovne vlasti nad Korčulom, Mljetom i Lastovom daleko je veća težina isprave od 22. svibnja 1240, nego svih “virtualnih raspolaganja” onih koji su polagali prava na te otoke. U njoj Dubrovčanin Grubeša i njegov sin Toma prisižu na vjernost duždu i da će se pobrinuti da zadrži mirni posjed otoka Korčule, Lastova i Mljeta, a sve na čast dužda i dubrovačkog kneza koji bude u službi.¹²² Prisega se zadržava na općenitostima, kako i priliči takvom aktu, no jasno je ocrtana vrhovna vlast Venecije i veza s funkcijom dubrovačkog kneza. Nameće se pretpostavka da je riječ o prisezi novih zakupnika prihoda od otočkih kneštava koji su pripadali dubrovačkome knezu. Naime, niz dokumenata potvrđuje da je do duboko u 14. stoljeće, možda sve do 1358, dubrovački knez doista davao u zakup svoje prihode od lastovskog kneštva.¹²³ Već spomenuta naknada štete Splićaninu Kaceti iz 1234. čvrst je dokaz da je Korčula na neki način bila vezana uz dubrovačku komunu, premda je tome došao kraj najkasnije 1254, kada je otočko kneštvo doživotno ustupljeno Marsiliju Zorzi.¹²⁴ “Šteta” u spomenutoj ispravi iz 1215. možda se stoga odnosi na gubitak kneževa prihoda od Mljeta i Korčule, kako su pretpostavljali i neki stariji autori (Šišić, Medini, Gušić, Solovjev).¹²⁵ Zasad kneževi prihodi s tih otoka i njihov zakup ostaju u sferi pretpostavki, premda mislim da ne može biti dvojbe u vrhovnu vlast Venecije nad njima u prvoj polovici 13. stoljeća i njihovu vezu s dubrovačkim kneštvom.

¹²¹ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 165, str. 190-191; dok. 197, str. 223-225; dok. 303, str. 345; dok. 346, str. 403; *Codex diplomaticus*, sv. 4: dok. 102, str. 111. O “ratu titulama” i drugim pitanjima relevantnima za ovu temu vidi M. Ančić, *Na rubu Zapada*: 152-153.

¹²² “...ut libere et bene ac quiete possint manutenere insulas, videlicet Corciram, Lastam et Meletam ad honorem domini nostri ducis et predicti domini Nicolai comitis et comitum qui pro domino nostro duce erunt in Ragusio, ad salutem Ragusii...” (*Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 102, str. 111). Foretić ispravu točno prevodi, ali promašeno interpretira: “spremali su se Dubrovčani osvojiti Mljet, Lastovo i Korčulu, otoke koji tada bijahu pod zahumskom vlasti” (V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. 1: 85).

¹²³ *Libri reformationum*, sv. 3, prir. I. Kr. Tkalčić [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 27]. Zagreb: JAZU, 1895: 52-53; *Libro delli ordinamenti e delle usanze della universitade et dello comun della isola de Lagusta*, prir. Frano Radić [Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, 8]: 1; *Spisi dubrovačke kancelarije*, sv. 3, prir. Josip Lučić [Monumenta historica Ragusina, 3]. Zagreb: JAZU, 1988: dok. 139, str. 52-53 i mnogi drugi dokumenti, koje ću analizirati drugom prigodom.

¹²⁴ Diskusiju o vrhovnoj vlasti nad otokom do sredine 13. stoljeća detaljno prenosi Vinko Foretić, *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420*. Zagreb: Tisak Narodne tiskare, 1940: 46-61.

¹²⁵ Njihova stanovišta rezimira V. Foretić, *Otok Korčula*: 58.

Nema konkretnih podataka da se Dandolo za vrijeme kneževanja u Dubrovniku bavio i drugim poslovima. U ovom razdoblju mletačke vlasti nisu svojim feudalcima i knezovima-zakupnicima zabranjivale dodatno privređivanje. Primjerice, creški knez Niccolò Querini 1227. držao je preko 1.000 grla stoke (uglavnom ovaca i koza za mlijeko) i ždrebad.¹²⁶ U Dubrovniku se tek u obrascu kneževe prisege s kraja 13. stoljeća ograničavaju ulaganja u poslove do iznosa primljene plaće.¹²⁷ Budući da je Dandolo na svojoj prethodnoj "zakupnoj funkciji" u Tiru i Akonu široko razvio poslovne aktivnosti,¹²⁸ lako je moguće da je i zakup dubrovačkog kneštva, koji nije donosio velike prihode, trebao ponajprije poslužiti kao pozicija s koje se moglo spretno trgovati i investirati novac u druge poslovne poduhvate. Iz jedne potvrde o plaćanju duga iz 1214, razabire se da je 271 perper (= 542 libre) u Dubrovniku uložio i Dandolov poćim Iacopo Badoer (*quos tu suprascripte comes obligatus es dare eidem Jacobo pro comuni Ragusii*), premda u tekstu nije posve jasno je li riječ o Badoerovoj investiciji u zakup dubrovačkog kneštva, koji je nominalno bio na Dandolu, ili o zajmu danome komuni.¹²⁹

Nemirna vremena na moru i kopnu

U vrijeme Dandolova kneževanja Dubrovnik se našao u nemirnim okolnostima. U dokumentu iz 1215. Dubrovćani se isprićavaju knezu što ne mogu isplatiti dospjeli dio duga *propter guerras*.¹³⁰ Vinko Foretić na tome je temeljio tvrdnju da je te godine grad napao srpski veliki župan Stefan, potvrdivši iste godine mir ugovornom ispravom.¹³¹ Međutim, ta pretpostavka nije uvjerljiva. Stefanova isprava, koja nije datirana ali je svakako izdana prije krunidbe 1217,¹³² kao i analogna

¹²⁶ Listine, sv. 1: dok. 69, str. 44.

¹²⁷ ...*Et negociaciones non exercebo per me nec per alios donec stetero in dicto regimine, excepto quod possum salarium meum investire semel in anno et non plus...* Vidi: *Le commissioni ducali ai rettori d'Istria e Dalmazia (1289-1361)*, prir. Alessandra Rizzi. Roma: Viella, 2015: 242.

¹²⁸ D. Jacoby, »The expansion.«: 92.

¹²⁹ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 105, str. 125.

¹³⁰ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 114, str. 133.

¹³¹ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. 1: 83. O dubrovačko-srpskim ratovima usp. Nenad Fejić, »Jedan pogled na ratove Dubrovnika.« *Istorijski časopis* 56 (2008): 117-135.

¹³² *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 123, str. 140-141 (original ćirilicom i prijevod na latinski); *Stare srpske povelje i pisma*, sv. I.1, prir. Ljubomir Stanojević. Beograd-Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija, 1929: dok. 4, str. 3.

povelja koju je izdao Stefanov bratić i štićenik, humski veliki knez Andrija,¹³³ ne odstupa od uobičajenih trgovačkih povlastica. Direktna Stefanova napad na “mletački” Dubrovnik poništio bi, uostalom, efekte njegove prozapadne politike, učvršćene i brakom s Anom Dandolo, unukom dužda Enrica.¹³⁴

Izraz *guerre*, kao u citiranom dokumentu iz 1215, pogotovo u pluralu, rabio se u izvorima iz prve polovice 13. stoljeća za oružane obračune s gusarima. Primjerice, u sporazumu iz 1232. Dubrovčani se obvezuju da će “ratovati” sa svim gusarima i pljačkašima (*facient werram*),¹³⁵ a 1227. riječ je o koordiniranoj akciji Mlečana i cara Fridrika II. protiv omiških gusara (*pro facto guerre Caciciorum*).¹³⁶

Vjerojatno je u spomenutom dokumentu riječ o razdoblju žestokog gusarenja koje je zaustavilo ili otežalo normalne trgovačke tokove i time blagajnu dubrovačke komune dovelo u oskudicu. Omišani, koji su još krajem 12. stoljeća harali dubrovačkim vodama i južnim Jadranom sve do obala Apulije,¹³⁷ oko 1214, približno u vrijeme kad je dubrovački dokument sastavljen, bili su aktivni na cijelome Jadranu, pa su od njihove pljačke strahovali i istarski gradovi.¹³⁸

Kačići su u to vrijeme priznavali vrhovnu vlast ugarskog i hrvatskog vladara, no Andrija II. nije ih uspijevaao kontrolirati. Tome je najbolji dokaz darovnica prava na četiri velika dalmatinska otoka krčkim knezovima iz 1221, kojom je beneficijarima ustvari pokušao prepustiti “prljavi posao” oko kršenja moći Kačića na tom prostoru,¹³⁹ možda ujedno osiguravajući pravnu podlogu

¹³³ Ivana Ravić, »Dve povelje humskog kneza Andreja Dubrovčanima.« *Stari srpski arhiv* 12 (2013): 9-11.

¹³⁴ Opširnije u: Božidar Ferjančić, »Odbrana Nemanjinog nasleđa - Srbija postaje kraljevina.«, u: *Istorija srpskog naroda*, sv. 1, ur. Sima Ćirković. Beograd: Srpska književna zadruga, 1981: 299-300; Ivana Komatina, »Ana Dandolo - prva srpska kraljica?« *Zbornik Matice srpske za istoriju* 89 (2014): 15. Dubrovački knez Giovanni Dandolo bio je vrlo daleki rođak potomaka Enrica Dandola, a političke moći nije imao, tako da se ne čini nimalo vjerojatnim da je po obiteljskoj liniji utjecao na sklapanje ovog braka; usp. suprotna mišljenja citirana u: I. Komatina, »Ana Dandolo - prva srpska kraljica?«: 15-16, bilj. 29.

¹³⁵ *Listine*, sv. 1: dok. 307, str. 353.

¹³⁶ *Listine*, sv. 1: dok. 66, str. 42-43.

¹³⁷ Sporazumom iz 1190. obvezuju se da neće pljačkati brodove koji plove iz Apulije na prostoru od Vratnika do Molunta (*Codex diplomaticus*, sv. 2: dok. 226, str. 241).

¹³⁸ Mladen Ančić, »Srednjovjekovni Omiš.«, u: *Omiš i Poljica*, ur. Žarko Domljan. Zagreb: Naklada Ljevak, 2006: 50.

¹³⁹ M. Ančić, »Srednjovjekovni Omiš.«: 51; Ivan Majnarić, »Papinski poslanik Akoncije u Dalmaciji i Hrvatskoj 1219-1223. godine.«, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković. Zagreb: Dominikanska naklada Istina i Kršćanska sadašnjost, 2009: 88-90.

za intervenciju Venecije, koja je bila njihov senior, a bez odricanja od svojih vrhovnih prava.¹⁴⁰ Dvadesetih godina 13. stoljeća, naime, protiv Omišana su udružili snage Venecija, papinska kurija i car Fridrik II, svi jako motivirani željom da skrše gusarenje i pljačkanje obalnih gradova i osiguraju mirnu plovidbu Jadrantom.¹⁴¹ Dubrovnik je trebao biti uključen u taj plan već kao mletački posjed, a i papa Honorije III. pozvao je 1222. dubrovački kaptol da izabere nadbiskupa koji će pomoći u akciji protiv Omišana, kojima je stavio na teret ne samo razne bezobzirnosti i nasilje, nego i krivovjerje zbog pljačkanja kršćana.¹⁴² No, sudeći po mletačkim prijekorima iz 1226, Dubrovnik nije bio baš aktivan u “protuomiškoj alijansi”, a pogotovo je dvojbeno jesu li njegovi stanovnici dosljedno poštovali trgovački embargo.¹⁴³ Izgleda da je i lojalnost Zadra bila upitna, jer se 1227. u Veneciji raspravlja o tome da će Fridrik II, koji se očito nametnuo kao vođa saveza u ratu protiv omiških gusara, možda zatražiti zadarske taoce.¹⁴⁴ Može se reći da je cijelo Dandolovo kneževanje obilježila omiška prijetnja na Jadranu,¹⁴⁵ koja je počela posustajati tek nakon poraza u sukobu sa Splitom 1240.¹⁴⁶

Situacija u neposrednom i daljem zaleđu bila je također nestabilna. Dvadesetih godina 13. stoljeća Stefan Prvovjenčani uspio je steći vlast nad Humom, s tim što je zapadnim dijelom (od Neretve do Omiša) zavladao neposredno, a istočni je dio (od dubrovačkog zaleđa do Neretve, tj. bivše Zahumlje) prepustio bratiću Andriji.¹⁴⁷ Nakon Stefanove nagle smrti ujesen 1228,¹⁴⁸ porasla je

¹⁴⁰ Za ovu pretpostavku nema potvrde u izvorima. Svakako treba uzeti u obzir širi kontekst odnosa Andrije II. i krčkih knezova, kojima u tom razdoblju izdaje i darovnicu za Vinodol i Modruš. Vidi Mladen Ančić, »Dva teksta iz sredine 14. stoljeća. Prilog poznavanju “društvenog znanja” u Hrvatskom Kraljevstvu.« *Starohrvatska prosvjeta*, III serija, 40 (2013): 170, s uputom na stariju literaturu.

¹⁴¹ M. Ančić, »Srednjovjekovni Omiš.«: 51.

¹⁴² M. Ančić, »Dva teksta iz sredine 14. stoljeća«: 107; I. Majnarić, »Papinski poslanik«: 86, 89. Istom prigodom je riječ i o križarskom ratu protiv bosanskih “heretika” i o planovima i pokušajima koji su potrajali sve do tatarske provale. Vidi Mladen Ančić, *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*. Zadar-Mostar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru i Ziral, 1997: 59-63.

¹⁴³ *Listine*, sv. 1: dok. 53, str. 37-38.

¹⁴⁴ *Listine*, sv. 1: dok. 66, str. 42-43.

¹⁴⁵ Vidi *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 303, str. 345-346 i *Listine*, sv. 1: dok. 74, str. 46; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 377, str. 43 i *Listine*, sv. 1: dok. 78, str. 51-52; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 382, str. 439-440. Ančić misli da su gradovi poput Dubrovnika, Šibenika i Raba morali pružati logistički oslonac Omišanima, bez kojeg ne bi mogli kontrolirati plovne puteve i gusariti na cijelom jadranskom prostoru (M. Ančić, »Srednjovjekovni Omiš.«: 53).

¹⁴⁶ M. Ančić, »Srednjovjekovni Omiš.«: 51-53.

¹⁴⁷ M. Ančić, *Na rubu Zapada*: 152.

¹⁴⁸ B. Ferjančić, »Odbrana Nemanjinog nasleđa«: 308.

nesigurnost, uz incidente u dubrovačkom graničnom pojasu.¹⁴⁹ U Dubrovniku su stoga 9. listopada izdane stroge naredbe koje su trebale neutralizirati sva potencijalna ishodišta sukoba i pripremiti grad za eventualni napad: morala se obustaviti zemljoradnja i stočarstvo izvan prostora grada i neposredne okolice, tj. na prostoru za koji su postojali aranžmani sa srpskim vladarima, prekinut je promet između Elafita i obližnjeg kopna koje još nije bilo pod dubrovačkom vlašću, zabranjen je odlazak s dubrovačkog područja te pojačana obveza stražarenja.¹⁵⁰

Srpskom kralju Radoslavu u prvo je vrijeme puhala u jedra podrška tasta, epirskog vladara Teodora Angelosa (Komnena Dukasa),¹⁵¹ koji je u to vrijeme bio saveznik Fridrika II.¹⁵² No sreća mu se preokrenula nakon što je 1230. Teodora teško potukao bugarski vladar Ivan Asen II (1218-1241),¹⁵³ čija je kći Marija Belosava bila pak udata za Radoslavova brata i suparnika Vladislava.¹⁵⁴ U pobuni vlastele Radoslav je napokon 1233. izgubio prijestolje i za prvo vrijeme našao utočište u Dubrovniku, kojemu je, u tom teškom času, u zahvalu za gostoprimstvo izdao povelju sa značajnim privilegijama, koje su, dakako, imale konkretnu vrijednost samo za slučaj da se uspije vratiti na vlast.¹⁵⁵ Unatoč početnoj nesklonosti prema gradu koji je pomogao njegovome suparniku, novi srpski kralj Vladislav uviđao je korist od dubrovačke trgovačke mreže i tako

¹⁴⁹ Na svakodnevne zasjede “svog neprijatelja kralja” Dubrovčani su se očito potužili Grguru Bribirskom, splitskom i šibenskom knezu (1227-1234) pri uređivanju sporova zbog otimanja imovine. S obzirom da dokument nije datiran, nije sigurno odnosi li se na rane godine kraljevanja Radoslava (1228-1233) ili na početak vladavine njegova brata Vladislava (1234-1243). *Listine*, sv. 1: dok. 81, str. 55-56; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 373, str. 431. O Grguru Bribirskom detaljno Damir Karbić, »Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322).« *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 22 (2004): 6-9.

¹⁵⁰ *Diplomata et acta saec. XIII*, br. 52; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 261, str. 292.

¹⁵¹ B. Ferjančić, »Odbrana Nemanjinog nasleđa«: 306-307. Udaвши kćer za Stefanova sina i nasljednika, kao i drugim vezama sa srpskom vladarskom kućom, Teodor je vodio jasnu politiku osiguravanja podrške na zapadnim područjima. Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros*. Oxford: Basil Blackwell, 1957: 49, 60, 123.

¹⁵² Fridrik je 1228-1229. vodio šesti križarski pohod u Sv. Zemlju te se u prolazu zaustavljao na Teodorovu dvoru u Solunu (D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros*: 106-107).

¹⁵³ Georgije Ostrogorski, *Povijest Bizanta 324-1453*. Zagreb: Golden marketing, 2002: 163-164.

¹⁵⁴ D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros*: 113, 123; B. Ferjančić, »Odbrana Nemanjinog nasleđa«: 310.

¹⁵⁵ *Stare srpske povelje i pisma*, I.1: dok. 13, str. 11; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 342, str. 395-396; B. Ferjančić, »Odbrana Nemanjinog nasleđa«: 309; D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros*: 123.

je 1234. zaključen ugovor kojim je, između ostalog, Dubrovčanima zajamčio nesmetanu trgovinu na prostorima kojima je vladao.¹⁵⁶ Lančano je iste godine Dubrovnik postigao sporazum s humskim knezom Andrijom¹⁵⁷ i ishodio potvrdu Kulinovih privilegija od strane bosanskog bana Mateja Ninoslava.¹⁵⁸ Time su napokon prestale neposredne prijetnje i pravno uređeni odnosi s vladarima u zaleđu.

No, sigurnost i prosperitet Dubrovnika nisu zavisili samo od prilika u neposrednom susjedstvu, nego ništa manje i od odnosa većih "igrača" na prostoru istočnog Balkana i sjeverne Grčke: bugarskog cara Ivana II. Asena (1218-1241), tesalskog despota Manuela Angelosa (znana i kao Komnenos Dukas, 1230-1241) i njegova bratića, epirskog despota Mihajla II. Angelosa (Komnenos Dukas, 1231-1267).¹⁵⁹ U njihovim su se međusobnim odnosima izmjenjivali sukobi i savezništva, koja su učvršćivana i ženidbenim vezama. Dubrovnik je uspijevao uspostaviti odnose sa svima i, čim bi se ukazala prigoda, ishoditi privilegije: oko 1230. od Ivana Asena II,¹⁶⁰ 1234. od Manuela Angelosa, rođaka i zaštitnika Radoslava Nemanjića,¹⁶¹ a 1237. od Mihajla II. Angelosa, navodno u ime obnove starijeg privilegija koji je izdao njegov otac Mihajlo I (oko 1205-oko 1215).¹⁶²

¹⁵⁶ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 372-374 (ćirilicom i latinicom), str. 427-431; *Stare srpske povelje i pisma*, I.1: dok. 14, str. 12-14; *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, prir. Fr. Miklosich. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1964 (pretisak Wien, 1858): dok. XXVIII, str. 22-23; *Listine*, sv. 1: dok. 84, str. 57-58 (latinska isprava). Vidi B. Ferjančić, »Obrana Nemanjinog nasleđa«: 313. Ugovor se tradicionalno datira između rujna 1234. i travnja 1235, no s obzirom na Dandoloovu nazočnost, neće biti sklopljen poslije jeseni 1234.

¹⁵⁷ *Monumenta Serbica*: dok. XXIX, str. 24.

¹⁵⁸ *Monumenta Serbica*: dok. XXX, str. 24-25.

¹⁵⁹ Bariša Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Âge*. Paris-La Haye: Mouton & Co, 1961: 27-28; detaljnije vidi D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros*: 103-156.

¹⁶⁰ *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, sv. 1, prir. Ludovicus de Thallóczy, Constantinus Jireček i Emilianus de Sufflay. Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, 1913: br. 163, str. 50-51; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 296, str. 337; Dragić M. Živojinović, »Horizma bugarskog cara Jovana Asena II Dubrovniku.« *Inicijal. Časopis za srednjovekovne studije* 1 (2013): 229-239.

¹⁶¹ Regest i uputa na izdanje u: B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant*: 167; D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros*: 123; Josip Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.« *Rad JAZU* 359 (1971): 139-140.

¹⁶² Regest i uputa na izdanje u: B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant*: 168; D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros*: 133; J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću«: 138.

U trećem krugu političkih silnica stajala su još krupnija imena s kojima je spomenuta vladarska trojka bila povezana: nicejski car Ivan III. Vatac (1222-1254)¹⁶³ i njegov svekar, car Fridrik II. Hohenstaufen (1194-1250).

Budući da su dvije isprave, izdane 1235. u Dubrovniku, datirane po papi i caru Fridriku II,¹⁶⁴ otvara se pitanje je li vrhovna vlast Venecije te godine bila prekinuta i Dubrovnik nakratko priznao carevu vrhovnu vlast.¹⁶⁵ Za razumijevanje konteksta potrebno se koncentrirati na isprave koje su prethodile. Naime, Dubrovnik je u razdoblju 1229-1235. zaključio ugovore o slobodnom kolanju trgovaca i pružanju pravne zaštite s Fermom i tri grada iz padskog ušća: Ferrarom, Riminijem i Ravennom, od kojih je najvažnija bila Ferrara, u to vrijeme u silnom usponu.¹⁶⁶ Ugovori su zaključeni razmjenom zrcalnih isprava talijanskih gradova i Dubrovnika. Spomenuti su gradovi priznavali vrhovnu vlast Fridrika II, s kime je Venecija tada bila u skladnim odnosima. Zbog ključne važnosti Ferrare za plovidbu rijekom Po prema tržištima u unutrašnjosti, Venecija je još 1230. s njom zaključila sporazum o trgovini.¹⁶⁷ U Ferrari je 26. svibnja 1231. izdana isprava dubrovačkom izaslaniku Andriji Balislavi,¹⁶⁸ svega desetak dana kasnije (3. lipnja) vrlo sličnog sadržaja u Riminiju,¹⁶⁹ a vjerojatno u istom nizu i treća u Ravenni.¹⁷⁰ "Turneja" Andrije Balislave po spomenutim gradovima bila je u suglasnosti s mletačkom politikom. Pače, u prvom sporazumu s Fermom izričito stoji da ga je inicirao knez Dandolo, to jest da je iza toga stajala mletačka vlast.¹⁷¹ "Zrcalne isprave" Riminiju i Ravenni izdane

¹⁶³ G. Ostrogorski, *Povijest Bizanta*: 162-164.

¹⁶⁴ *Listine*, sv. 1: dok. 79, str. 52; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 383, str. 440-441.

¹⁶⁵ Ljubić dataciju koristi kao argument o pobuni 1235. Š. Ljubić, »Ob odnošajih«: 96-97; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. 1: 63.

¹⁶⁶ Giorgio Cracco, *Società e stato nel Medioevo veneziano (secoli XII-XIV)*. Firenze: Leo S. Olschki, 1967: 137, 140-141.

¹⁶⁷ Gerhard Rösch, *Venezia e l'Impero 962-1250. I rapporti politici, commerciali e di traffico nel periodo imperiale germanico*. Roma: il Veltro editrice, 1985: 68. Odnosi Venecije s Ferrarom su se postupno pogoršavali i 1240. doveli do oružanog sukoba. Vidi: Pierpaolo Bonacini, »Introduzione«, u: *I Patti con Bologna 1227-1321*, prir. Pierpaolo Bonacini. Roma: Viella, 2005: 26-27.

¹⁶⁸ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 298, str. 339 (pogrešno pročitano Fermo); ponovno objavljena u *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: dok. 53, str. 93. O greškama u čitanju vidi također Josip Lučić, »Oko nekih ugovora između Dubrovnika i talijanskih gradova u XIII stoljeću.« *Historijski zbornik* 23-24 (1970-1971): 375-376.

¹⁶⁹ *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: dok. 54, str. 94.

¹⁷⁰ *Listine*, sv. 1: dok. 83, str. 57; *Dubrovačka akta i povelje*, sv. 1: dok. 24, str. 33-34. Isprava nije datirana, no i u njoj pismo nosi izaslanik Balislava, a iz formule uz potpis u ispravi iz 1235. vidi se da je to bio upravo Andrija.

¹⁷¹ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 274, str. 308-309.

su u Dubrovniku tek 1235, i to istoga dana, 1. kolovoza.¹⁷² Sastavljene su tako da je u njima cijeli središnji dio, tj. dispozitiv (od *omnibus* do *bannis nostre civitatis*) od riječi do riječi preuzet iz isprave koju je 1231. izdao grad Rimini, s formulama koje se u Dubrovniku inače nikada ne rabe (na pr. *damus parabolam et plenam fidantiam*). Ujedno je, po mojoj pretpostavci, notar Pasko Capalu bez razmišljanja s predloška prepisao i formulu datacije po papi i caru Fridriku. Koliko znamo, s Fridrikom II. Dubrovnik uopće nije bio u izravnom dodiru, premda su se njegova moć i odnosi s Venecijom itekako odražavali na situaciju u Dubrovniku.

Prema Fridrikovoj politici u sjevernoj Italiji Venecija se dosta dugo držala neutralno.¹⁷³ U ožujku 1232. car je čak posjetio Veneciju i izdao joj značajne trgovačke privilegije, kojima je htio potaknuti trgovinu u južnoj Italiji,¹⁷⁴ no već su se naslućivali prvi znaci okretanja Mlečana prema suprotnome taboru.¹⁷⁵

Situacija se na “morskome frontu” također u to vrijeme mijenjala. Ivan III. Vatac, zet Fridrika II, podupro je pobunu protiv Venecije na Kreti 1228.¹⁷⁶ Godine 1231. bio je pripremljen sporazum između Vataca i Genove na štetu Venecije, ali je Fridrik bio u sukobu s Genovom, pa se od njega odustalo.¹⁷⁷

Oko 1232. odnosi Venecije i Fridrika II. bili su, dakle, na prekretnici, pa je možda zbog toga odgođena “ratifikacija” dubrovačkih sporazuma s “carskim” Riminijem i Ravenom. No, teško je reći je li zaključenje mletačko-dubrovačkog ugovora iz 1232. bilo diktirano samo željom mletačkih vlasti da čvršće politički i pravno veže uza se dubrovački posjed ili je na nj utjecalo općenito jačanje pravnih instrumenata u vrijeme dužda Giacoma Tiepola, izabranog 1229.¹⁷⁸

¹⁷² Za Rimini vidi *Listine*, sv. 1: dok. 79, str. 52; *Dubrovačka akta i povelje*, sv. 1: dok. 21, str. 27-28; za Ravennu *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 383, str. 440.

¹⁷³ Gherardo Ortalli, »Venezia nel secolo di Federico II. Modelli statuali e politica mediterranea.« *Atti dell'Istituto veneto di scienze, lettere e arti* 157 (1999): 438.

¹⁷⁴ *Historia Diplomatica Friderici secundi*, prir. J.-L.-A. Huillard-Bréholles, sv. 4/1. Paris: Plon fratres, 1854: 309-312; za gospodarski kontekst vidi David Abulafia, *Frederick II: A Medieval Emperor*. New York-Oxford: Oxford University Press, 1988: 224, 235. Dakako, potpuno je anakrona interpretacija da je Fridrik II time priznao supremaciju Venecije na Jadranu (Giuseppe Praga, *Storia di Dalmazia*. Varese: Dall'Oglio, 1981: 116).

¹⁷⁵ D. Abulafia, *Frederick II: A Medieval Emperor*: 299; G. Ortalli, »Venezia nel secolo di Federico II.«: 438-439.

¹⁷⁶ Silvano Borsari, *Il dominio veneziano a Creta nel secolo XIII*. Napoli: Università di Napoli, 1963: 40.

¹⁷⁷ *I trattati con Genova*: 184.

¹⁷⁸ O promjenama u državnom ustroju i pravnom poretku Mletačke Republike u vrijeme dužda Giacoma Tiepola vidi G. Cracco, *Società e stato nel Medioevo veneziano*: 158-173; G. Ortalli, »Venezia nel secolo di Federico II.«: 418.

Prvi sporazum (pactum) s Venecijom iz 1232.

Kada je Dandolo postao dubrovački knez, još nije bilo sporazuma koji bi uređivao odnose komune i mletačkih vlasti. Vjerojatno je prije odlaska iz Venecije primio ispravu o povlastici (*privilegium, carta concessio*) i položio prisegu o upravljanju Dubrovnikom (*iuramentum* ili *promissio*, o čemu se sačinjavala *carta promissionis*), slično kao što je postupljeno 1199. kod krčkih knezova¹⁷⁹ i 1208. kod Morosinijevih za Osor.¹⁸⁰

U vrijeme Dandolova kneževanja zaključen je prvi sporazum s Venecijom (1232).¹⁸¹ Neki autori pretpostavili su da je prvi sporazum bio sklopljen već 1205.¹⁸² Međutim, pretpostavci da je sporazum postojao, ali nije sačuvan, proturječi vrlo velika pomnja s kojom je mletačka kancelarija ugovore toga tipa čuvala i prepisivala u posebne registre.¹⁸³ Nadalje, da je već 1205. postojao takav dokument, na nj bi se sigurno pozivala jedna ili druga strana, kao što je na pr. bilo u odnosima Venecije sa Zadrom.¹⁸⁴ Pače, u dodatku kronici *Venetiarum historia* Pietra Gustiniana iz druge polovice 14. stoljeća pogrešno se, ali znakovito kaže da se “grad slobodno podložio mletačkoj komuni 1232, u vrijeme dužda Giacoma Tiepola” (... *que civitas se libere tradidit comuni Veneciarum... MCCXXXII...*).¹⁸⁵ I

¹⁷⁹ *Listine*, sv. 3: Dodatak, dok. 3, str. 388-390.

¹⁸⁰ Creška isprava, izdana nasljednicima poslije smrti Rogerija Morosinija, objavljena je u: *Listine*, sv. 1: dok. 33, str. 24-25. U nju je uklopljena i prisega kojom se ovlaštenici, između ostalog obvezuju “*comitatum... regere, conservare, manutenere et deffensare*.”

¹⁸¹ *Listine*, sv. 1, dok. 75, str. 46-49.

¹⁸² Š. Ljubić, »Ob odnošajih«: 87 (“jer se još danas nje izvornik krije”); Constantin Jireček, *Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters*. Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1899: 51; Božo Cvjetković, *Dubrovačka diplomacija*, sv. 1. Dubrovnik: Naklada knjižare Jadran, 1923: 31-36; Susan Mosher Stuard, *A State of Deference: Ragusa/Dubrovnik in the Medieval Centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1992: 173, 196, bilj. 2; s izvjesnim ogradama i B. Krekić, *Unequal Rivals*: 10-11, 13.

¹⁸³ Prvi takav upisnik, nazvan *Liber pactorum*, počeo se voditi krajem 12. stoljeća. Detaljno Marco Pozza, »I Libri Pactorum del comune di Venezia.«, u: *Comuni e memoria storica. Alle origini del comune di Genova*. Genova: Società Ligure di Storia Patria, 2002: 195-212.

¹⁸⁴ Kneževa prisega poziva se na *conventio facta inter Veneticos et Jadertinos* i na *pactum scriptum factum inter Venecias et Jadram* (*Listine*, sv. 1: dok. 31, str. 23).

¹⁸⁵ *Venetiarum historia* vulgo Petro Iustiniano Iustiniani adiudicata, prir. Roberto Cessi i Fanny Bennato. Venezia: Deputazione di Storia Patria per le Venezie, 1964: 283. U popisu dubrovačkih knezova, koji je priložen istoj kronici, također se vidi da se “računa” od 1232, premda je netočan navod da je tada poslan prvi knez: *Et primo destinatus fuit comes Raguxiensibus, anno Domini MCCXXXII, tunc ducante domino Jacobo Teupolo duce illustro Veneciarum*. Vidi: Luca Fiori, *Il codice autografo di Piero Giustiniano: un esempio di genesi ed evoluzione della cronachistica medievale*, neobjavljeni doktorat Sveučilišta u Bologni, 2014: 203, dostupno na: <http://amsdottorato.unibo.it/6574/> (pristup 13. travnja 2016).

Dubrovčani su u Višegradskom ugovoru iz 1358. spomenuli da su odnosi s Venecijom bili uređeni sporazumima “prije oko 120 godina” (*ab annis circiter centum viginti sub certis pactis et condicionibus sub dominio extiterit Venetorum*).¹⁸⁶ Prema tome, u oba grada znalo se da je tek sporazum iz 1232. odnosi-ma između dva grada dao čvrst pravni oblik.

Autori koji su pisali o mletačko-dubrovačkim sporazumima često su ih objašnjavali kao uređenje odnosa nakon skršene pobune protiv mletačke vlasti, to jest, kao model podložnosti koji je nametnula Venecija “za kaznu”.¹⁸⁷ Smatram da ta interpretacija nije točna.¹⁸⁸ Ponajprije, riječ *pactum* (pa i *pax*) u srednjovjekovnom pravnom nazivlju, oslonjenom na rimsko pravo, jednostavno znači sporazum, tj. ugovor stipuliran s manje formalnosti.¹⁸⁹ Poznavanje šireg političkog konteksta i ovdje pomaže da se dubrovački *pactum* sagleda u realnom svjetlu.

Konkretni element koji bi mogao ukazivati na pogoršane odnose s mletačkom gospodaricom 1231-1232. jest izraz “pomirba” u arengi sporazuma. U napatku koji su prethodno dobili dubrovački izaslanici govori se, međutim, posve neutralno o “propisu i sporazumu” (*ordo et pactum*).¹⁹⁰ Izraze *concordia*, *pactum et reconciliatio* unijela je u dokument mletačka kancelarija, koja je sporazumu dala konačni oblik. Isti se izraz ponavlja u arengi sporazuma iz 1236, kojemu pouzdano nije prethodila nikakva dubrovačka pobuna, što znači da termine ne treba doslovno shvaćati. Bitno je također istaknuti da se u samom

¹⁸⁶ Tekst Višegradskog ugovora u: Zdenka Janeković Römer, *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike*. Zagreb: Golden marketing, 2003: 12.

¹⁸⁷ Š. Ljubić, »Ob odnošajih.«: 92; Gordan Ravančić, *Vrijeme umiranja. Crna smrt u Dubrovniku 1348-1349*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest: 58 (“odmetnuo od Serenissime”). Cracco posve neodmjereno piše o “stalno pobunjeničkom Dubrovniku” (G. Cracco, *Società e stato nel Medioevo veneziano*: 155). U jednom starijem radu Krekić također iznosi da je sporazum iz 1232. sklopljen nakon pobune. Vidi: Bariša Krekić, »Y eut-il des relations directes entre Dubrovnik (Raguse) et l'Empire de Nicée.«. *Byzantinische Forschungen* 4 (1972): 153, no smatra da je sporazum iz 1236. samo obnova prethodnog i da do nove pobune tada nije došlo (B. Krekić, *Unequal Rivals*: 13). Cessi odlomak o razdoblju 1232-1236. završava pitijeskom rečenicom: *Non sono ribelli, ma si risentono i riflessi di una crisi lontana in atto e di una crisi vicina latente* (Roberto Cessi, *Venezia nel Duecento: tra Oriente e Occidente*. Venezia: Deputazione di storia patria per le Venezie, 1985: 116).

¹⁸⁸ Taj je zaključak iznio u novije vrijeme i Bariša Krekić, temeljeći ga na nekim od argumenta koje i ja iznosim (B. Krekić, *Unequal Rivals*: 11, 13).

¹⁸⁹ Usporedi *pactum conveniencie* u trgovačkom ugovoru (*Nuovi documenti del commercio veneziano dei secoli XI-XIII*: dok. 85, str. 95); Verena Tiziana Halbwachs, »Pactum.« *Brill's New Pauly*, ur. Hubert Cancik i Helmuth Schneider. Brill Online, 2015, dostupno na: <http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/pactum-e903400> (pristup 18. studenog 2015).

¹⁹⁰ *Listine*, sv. 1, dok. 307, str. 352.

tekstu on četiri puta definira kao “sporazum i pogodba” (*concordia et pactum*), a samo na jednome mjestu u arengi stoji još i *reconciliatio*.

Druga indicija za dubrovačku pobunu potječe iz *Chronicon Venetum* Andrije Dandola, u kojemu se kaže da su se Dubrovčani pobunili na poticaj “Grka i Slave-na” (*Grecorum et Sclavorum sugestione*).¹⁹¹ Međutim, Dandolovo je djelo pisano sredinom 14. stoljeća, pa nije izvor iz prve ruke za zbivanja koja su prethodila više od sto godina. Iz teksta se jasno razabire da je autor poznao tekst sporazuma i iz njega ekscerptirao neke uglavke, pa je možda i on bio zaveden riječju *reconciliatio*.¹⁹² Oslanjajući se i inače uvelike na Dandolovu kroniku, tek nešto mlađa kronika Pietra Giustiniana preuzima vijest o pobuni, pogrešno dodajući podatak iz drugog izvora da je tada dubrovačkim knezom postao Lorenzo Querini, koji je ustvari bio Dandolov prethodnik na kneževskoj funkciji početkom stoljeća.¹⁹³ Mletačke kronike iz 13. stoljeća nisu od pomoći za ovo pitanje: *Historia ducum Venetorum* ne ide dalje od 1229, a Martin de Canal u svojim *Estoires de Venise* detaljno obrađuje zadarsku bunu, no prva mu je vijest o Dubrovniku tek iz 1275.¹⁹⁴

Treći izvor o navodnoj pobuni je kronika Junija Restija, pisana vjerojatno početkom 18. stoljeća. Resti donosi vlastitu rekonstrukciju događaja, iznoseći da su Dubrovčani iskoristili ulazak flote Đenovežana i nicejskog cara Ivana III. Vataca u Jadran da bi, uz isprike i ljubaznosti, svoga kneza Giovannija Dandola 1230. otpravili u Veneciju. Prema istom autoru, tada je za potkneza (*viceconte*) izabran Andrija Dabrana, no već godinu kasnije je zbog nesloge plemstva u Velikom

¹⁹¹ »Andreae Danduli Venetorum ducis Chronicon Venetum.«, u: *Rerum Italicarum scriptores ab anno aerae Christianae quingentesimo ad millesimumquingentesimum*, sv. 12, prir. Lodovicus Antonius Muratorius. Mediolani: ex Typographia Societatis palatinae in Regia Curia, 1728: 347; Š. Ljubić, »Ob odnošajih«: 92.

¹⁹² Poznato je da je su među izvorima Dandoloove kronike *pacta*, koja su upravo njegovim trudom skupljena u novim registrima (*Liber Albus* za istočna, *Liber Blancus* za zapadna područja). Vidi M. Pozza, »I Libri Pactorum.«: 210-212; Dorit Raines, »Alle origini dell'archivio politico del patriziato: la cronaca “di consultazione” veneziana nei secoli XIV-XV.« *Archivio veneto*, ser. V, 150 (1998): 17-18; Šerban Marin, »A Double Pathfinder's Condition: Andrea Dandolo and His Chronicles.« *Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia* 12-13 (2010-2011): 110-112. Još je Jireček zaključio da se Dandolo “domišljao” da je sporazumu morala prethoditi neka pobuna. Vidi C. Jireček, *Die Bedeutung von Ragusa*: 51.

¹⁹³ L. Fiori, *Il codice autografo*: 83, 145. Giustinianov izvor je očito bio popis knezova po teritorijalnim jedinicama, koji je donio kao prilog svojoj kronici, a u kojemu kao prvi knez stoji Lorenzo Querini. Usporedi L. Fiori, *Il codice autografo*: 203.

¹⁹⁴ Martin da Canal, *Les Estoires de Venise, cronaca veneziana in lingua francese dalle origini al 1275*, prir. Alberto Limentani. Firenze: L.S. Olschki, 1972, dostupno na: <http://www.rialfri.eu/rialfriPHP/public/testo/testo/codice/martindacanal> (pristup 12. travnja 2016).

vijeću odlučeno od Venecije zatražiti da ponovno pošalje kneza na najdulje tri godine, na što je Venecija inicirala zaključenje sporazuma.¹⁹⁵ Kad je konstruirao svoj narativ, Resti nije, čini se, raspolagao nikakvim izvorima koji nam ne bi bili poznati, pače, nije znao za neke kojima raspolažemo. Dok bi se još moglo suspregnuti sumnju u njegov spomen Velikog vijeća, jer je postojanje tog tijela potvrđeno tek koju godinu kasnije (1235),¹⁹⁶ ne može biti točna vijest da je 1230. Dandolo otpravljen u Veneciju, budući da je u jesen 1231. redovito obavljao svoje dužnosti u Gradu.¹⁹⁷ Čini se da 1230. Vatac nije s Đenovežanima ratovao protiv Mlečana i da uopće nije s mornaricom ulazio u Jadran, već samo poslao par brodova na Kre-tu da potpiri ustanak.¹⁹⁸ No, Restijev konstrukt nije samo netočan u detaljima, nego i neuvjerljiv u glavnim crtama: u njegovoj optici Dubrovnik sam odlučuje hoće li mletačkome knezu otkazati usluge, predomišlja se pa ponovno traži kneza i pritom diktira na koliko godina će to biti, a Venecija sve to pasivno prihvaća. Restijeva tumačenja u ovom su slučaju historiografski neiskoristiva, jer nije raspolagao dovoljnim znanjem o širem kontekstu i naravi mletačke vlasti, a domo-ljublje ga je navodilo da ulogu svoga grada promatra nerealistično i anakrono.¹⁹⁹

Činjenica da stariji dubrovački kroničari (Anonim i Ragnina) ne spominju nikakvu pobunu protiv mletačke vlasti, po mom mišljenju nije presudna, jer ih je od tih događaja dijelilo par stoljeća. No, postoje drugi važni argumenti zašto smatram da do pobune nije došlo.

¹⁹⁵ J. Resti, *Chronica Ragusina*: 79-81.

¹⁹⁶ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 379, str. 435.

¹⁹⁷ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 303, str. 345-346; *Listine*, sv. 1: 46; *Dubrovačka akta i povelje*, sv. 1: 20-21.

¹⁹⁸ Š. Ljubić, »Ob odnošajih.«: 93. O tom je pitanju temeljito pisao Bariša Krekić, sigurno najbolji poznavatelj odnosa Dubrovnika s Levantom u srednjem vijeku. Prema autoru, nema dokaza da je flota nicejskog cara zajedno s Đenovežanima ušla u Jadran, pa time otpada i ostatak Restijevih navoda (B. Krekić, »Y eut-il des relations directes.«: 153).

¹⁹⁹ Slične kritičke primjedbe o Restijevim interpretacijama događaja s kraja 12. i početka 13. stoljeća donosi B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant*: 20, 23. O pogrešnim Restijevim navodima o ulozi mletačkog kneza vidi G. Čremošnik, »Odnos Dubrovnika prema Mlecima.«: 169-170. Vekarić pak primjećuje da je izrazito klanovski tendenciozno prikazao dolazak Dubrovnika pod vrhovnu mletačku vlast. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 6. *Odabrane biografije (Pi-Z)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015: 146. Restija manje-više prepričava bez nužnog kontekstualiziranja i interpretacije Nenad Fejić, »La *Chronique Ragusaine* de Junije Rastić et la politique de Venise dans la mémoire collective de Dubrovnik.«, u: *Chemins d'Ostre-mer. Études d'histoire sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, ur. Damien Coulon, Catherine Otten-Froux, Paule Pagès i Dominique Valérain. Paris: Publications de la Sorbonne, 2004: 293-310, dostupno na: <http://books.openedition.org/psorbonne/3945#bodyftn12> (pristup 13. travnja 2016).

Ponajprije, pretpostavci o pobuni opire se kronologija. Naime, knez Dandolo je 15. studenog 1231. pouzdano u Dubrovniku i u rješavanju spora s Omišanima najredovitije obavlja svoju dužnost.²⁰⁰ Već 13. siječnja 1232. dubrovački su izaslanici dobili punomoć za zaključenje sporazuma s Venecijom.²⁰¹ Zar bi bilo moguće da je u nepuna dva mjeseca pobuna podignuta i skršena te stanje normalizirano, pogotovo s obzirom da o tome nema nikakva drugog traga?²⁰²

No, najbitniji je dokaz sam tekst sporazuma. Da je bila riječ o pravoj pobuni, sadržaj i stil sporazuma bili bi jamačno posve drugačiji, kao što je slučaj u gotovo istodobnom sporazumu nakon pobune na Kreti (1234) i nakon zadarske pobune iz 1247. Na primjer, 1234. *dux* Krete, kao dužddev izaslanik, formalno daje Krećanima oprost i jamči da im se neće svetiti, a oni, između ostalog, obećavaju da će ubiti ili uhititi vođe pobune.²⁰³ Zadarski sporazum iz 1247. ima neobično dugu arengu s čistom retorikom pokore i poniznosti, u kojoj se ističe da je Zadrane potaknuo “neprijatelj ljudskoga roda”, da je pobuna bila “bezrazložna” i da ustvari “nisu dostojni” te da se “bacaju ničice moleći milosrđe”.²⁰⁴ U dubrovačkim sporazumima nema ništa od takve retorike pokajanja i oprosta, pače, ništa ne ukazuje da su se mijenjali politički i gospodarski okviri kakvi su i dotad postojali. Da su se Dubrovčani zaista pobunili i svrgnuli mletačkoga kneza, bilo bi za očekivati nekakve negativne reperkusije, a njih nema.

Premda je neugodna pobuna, koja je na Kreti izbila još 1228, potrajala sve do 1234,²⁰⁵ u ranim godinama duždevanja Giacoma Tiepola mletačka vlast na morskim posjedima znatno se stabilizirala. Tiepolo je prethodno bio na upravljačkim pozicijama na tom prostoru i vrlo dobro poznao i razumio političke prilike,²⁰⁶ tako da je razvio vrlo uspješnu diplomatsku aktivnost: u njegovo su

²⁰⁰ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 303, str. 345-346; *Listine*, sv. 1: 46; *Dubrovačka akta i povelje*, sv. 1: 20-21.

²⁰¹ *Listine*, sv. 1: dok. 75, str. 47.

²⁰² Ljubić smatra da je to moguće i da je “podpuna samostalnost dubrovačka trajala ... tada ne više od nekoliko dana” (Š. Ljubić, »Ob odnošajih«: 92). Mislim da je posve bespredmetno govoriti o potpunoj samostalnosti od par dana. Ljubićevu tezu o kratkoj pobuni slijedi V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. 1: 60.

²⁰³ Tekst sporazuma u: *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, sv. 2: dok. 290, str. 322-326.

²⁰⁴ Tekst u *Listine*, sv. 1: dok. 96, str. 68-74; vidi također Nada Klaić i Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*. Zadar: Filozofski fakultet, 1976: 189-191.

²⁰⁵ Pobunjenike je obilato vojno pomagao nicejski car Ivan III. Vatac. Vidi F. Thiriet, *La Romanie Vénitienne au Moyen Age*: 97-98.

²⁰⁶ F. Thiriet, *La Romanie Vénitienne au Moyen Age*: 93-96.

vrijeme zaključeni sporazumi s Alepom (1229), Rodosom (1234) i Aleksandrijom (1238. i 1244).²⁰⁷ Veneciju je na ugovorno vezivanje niza sredozemnih gradova mogla potaknuti bojazan od širenja utjecaja Fridriha II, koji je 1231. svojim titulama dodao naslov kralja Jeruzalema.²⁰⁸ Do tog je vremena Venecija s njime bila u skladnim odnosima, štoviše, 1230. je dobila financijske ustupke, no upravo nekako oko 1232. razabiru se jasni znakovi narušavanja njihova političkog savezništva.²⁰⁹ Mletačko-dubrovački sporazum iz 1232, koji je mletačkoj vlasti u Dubrovniku davao nešto čvršći formalni okvir, bio je korisno "sidro" u vrijeme napetosti oko odnosa snaga na prostoru od istočnojadranske i epirske obale do širokog egejskog akvatorija i istočnog Sredozemlja.

Za tekst mletačko-dubrovačkog sporazuma iz 1232. očito je kao predložak poslužio mletačko-zadarski sporazum iz 1204 (ili početka 1205),²¹⁰ ili su oba izrađena s elementima iz istog obrasca. Na svim mjestima gdje se odnosi Venecije s Dubrovnikom i Zadrom reguliraju na isti način, uglavci se podudaraju od riječi do riječi (osim što je, dakako, zamijenjeno ime grada i stanovnika).²¹¹

Ustvari, neki su elementi u mletačko-dubrovačkim odnosima već postojali u praksi i prije nego što su dobili oblik cjelovita pisanog sporazuma. Na primjer, u travnju 1226. mletački Senat opominje dubrovačku komunu neka se drži toga da neprijatelje Venecije smatra i svojim neprijateljima i ne šuruje s Kačićima, te neka pošalje taoce.²¹² Iste godine dva puta donosi odredbe kojima Mlečanima zabranjuje preprodaju ili skladištenje dubrovačke robe,²¹³ očito zato da se ne bi na taj način utajio novac od trgovačkih pristojbi.

Jedan od elemenata iz sporazuma koji bi navodno govorio o nepovoljnim uvjetima za Dubrovnik je obveza da članove patricijata šalje kao taoce u Veneciju. No, Dubrovčani su to bili dužni već od ranije, kako se vidi iz dokumenta kojim se od dubrovačke komune u travnju 1226. traži da napokon pošalje dvadesetak talaca, određenih poimence ili prema obitelji.²¹⁴ Novi zahtjev s

²⁰⁷ F. Thiriet, *La Romanie Vénitienne au Moyen Age*: 98.

²⁰⁸ *I trattati con Genova*: 116-117.

²⁰⁹ G. Ortalli, »Venezia nel secolo di Federico II.«: 438-439.

²¹⁰ *Listine*, sv. 1: dok. 30, str. 21-22; *Codex diplomaticus*, sv. 3: 45-47. Sličnost je uočio još C. Jireček, *Die Bedeutung von Ragusa*: 51.

²¹¹ Riječ je o uglavcima iz dubrovačkog sporazuma: *Et si forte contigerit... usque dum steterit ibi; Tollent... et tertia sit comunis; Omnes qui erunt... pro inimicis habebunt* (*Listine*, sv. 1: dok. 75, str. 48).

²¹² *Listine*, sv. 1: dok. 53, str. 37-38.

²¹³ *Listine*, sv. 1: dok. 52, str. 37 i dok. 60, str. 41.

²¹⁴ *Listine*, sv. 1: dok. 53, str. 37-38.

drugim imenima upućen je 10. listopada 1226,²¹⁵ vjerojatno ne zato što Dubrovčani još uvijek nisu izvršili prvu obvezu,²¹⁶ nego zato što je nakon pola godine dolazilo do planirane smjene grupe.²¹⁷ Obveza “talaca” bila je da trajno borave u Veneciji, jamčeći vjernost predstavnicima mletačkih vlasti i da se odazovu duždevu pozivu ako im poželi predati neki nalog.²¹⁸ Neki od navedenih primjera jasno ocrtavaju da su te osobe ustvari jamci kojima se pojačava obveza iz prisege, a ne taoči s glavom na panju, izloženi hirovima Gospodarice. Ne ispune li Dubrovčani taj zahtjev, Mletačka Republika im prijeti da će zaplijeniti imovinu njihovih sugrađana koja se nađe u Veneciji.²¹⁹ Budući da je sankcija kojom se prijeti uvijek teža od primarne obveze, očito je da su na političko-gospodarskoj vagi “taoči” težili manje od dubrovačke robe i investicija na Rialtu, kao i to da su instrumenti prisile u rukama Venecije bili ograničeni.

Važno je istaknuti da je u srednjem vijeku bilo posve uobičajeno da vrhovna vlast od podložnih gradova traži “taoce”, ustvari jamce iz najuglednijih kuća, koji će naizmjenice boraviti u središtu države. Primjerice, 1105. je ban Kledin po nalogu ugarskog i hrvatskog kralja otpustio Zadru obvezu davanja “talaca” (*obsides*).²²⁰ Toma Arhiđakon opisuje da je 1262, nakon ubojstva dvojice pripadnika kraljevske posade u Klisu, od Splitskana zatraženo da kralju daju 12 dječaka za “taoce”, a vladarski ih je par “veselo primio”, obećao dobar postupak i da će ih ubrzo pustiti.²²¹ Takvo je osobno jamstvo moglo pratiti i bilo

²¹⁵ *Listine*, sv. 1: dok. 57, str. 40.

²¹⁶ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, sv. 1: 60.

²¹⁷ Među dubrovačkim “taocima” iz 1226. pretežu pripadnici poražena “Judina klana” (N. Većarić, *Nevidljive pukotine*: 31-32). No, pitanje je treba li to shvatiti kao mjeru protiv političkih oporijenosti koji su svrgnuti s vlasti ili kao razumljivi poriv mletačkih vlasti da traže što “socijalno jače” jamce. Samo šest godina kasnije (1232) pripadnike tih rodova nalazimo na važnim pozicijama u dubrovačkoj komuni, oni izrađuju naputke za pregovore u Veneciji, a dvojica i sami idu u izaslanstvo i ondje polažu prisegu u ime stanovnika Dubrovnika. Ostaje za ispitati može li se niz pokazatelja o njihovoj suradnji s mletačkim vlastima tumačiti kao primjer političkog oportunizma poraženih. Nova vrhovna vlast Venecije svakako je vodila računa o “socijalnom kapitalu” pojedinaca i rodova, bez obzira na njihov inicijalni odnos prema promjeni vrhovne vlasti i klanovsku pripadnost.

²¹⁸ *Listine*, sv. 1: dok. 56, str. 39; dok. 70, str. 45.

²¹⁹ *Listine*, sv. 1: dok. 53, str. 37-38.

²²⁰ *Codex diplomaticus*, sv. 2: dok. 2, str. 393. Za dataciju Kledinove prisege vidi Mladen Ančić, »Od kralja “poluboga” do prvih ideja o “nacionalnom kraljevstvu”«, u: *Kolomanov put. Katalog izložbe*, ur. Jelena Borošak-Marijanović i drugi. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2002: 75-76.

²²¹ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, prir. i prev. Olga Perić, Mirjana Matijević Sokol i Radoslav Katičić. Split: Književni krug, 2003: 311-317. Toma je bio u izaslanstvu i pokušao se pozvati na (dvojbene) starije povlastice ugarskih kraljeva Splitskima da neće uzimati taoce (isto: 315, bilj. 11).

koji drugi politički odnos ako je na tome inzistirala moćnija strana. Na primjer, u vrijeme vojnih operacija protiv Kačića ne samo da su se skršeni Omišani Fridriku II. obvezali dati taoce kao jamstvo da će se suzdržati od gusarenja protiv njegovih podanika,²²² već je car 1227. i od Zadrana zaiskao 3-6 “talaca”, a Venecija kao vrhovna vlast to odobrila!²²³ Istina je da se klauzula o “taocima” javlja u sporazumu s netom osvojenim Zadrom iz 1204/5,²²⁴ međutim, i knezovi krčki, polažući 1199. prisegu uz primanje kneštva, obvezuju se da će jedan od njih ili neki od najbližih rođaka u Veneciji živjeti kao “talac” (*obses*).²²⁵ Za ostala kneštva imamo izvore tek iz 20-tih godina 13. stoljeća, no moguće je da isprave s konkretnim imenima, budući da nisu imale trajan karakter, nisu prepisivane u upisnik *Liber comunis*. Dokumenti iz 1224-1228. svjedoče da su u Veneciji boravili “taoci” s Raba, Cresa i iz Zadra, s tim što je u nekim slučajevima izričito riječ o dječacima i djevojčicama (*puer, puella*).²²⁶ Nadalje, “taoci” se nisu javljali samo u odnosima podložnosti, već su služili i kao jamci pri uređenju tražbina između dviju zajednica. Primjerice, sedam bračkih “talaca” (*obsides*) trebalo je 1206. biti prebačeno galijom u Dubrovnik i jamčiti za neku nama nepoznatu obvezu.²²⁷ Vrlo slična je bila praksa u odnosima Venecije s gradovima koji nisu bili pod njezinom vrhovnom vlašću: Rolandino iz Padove u svojoj kronici iz 1230. citira dokument kojim mletački knez traži da Verona pošalje neke građane na izvjesno vrijeme u Veneciju, uz komentar da to nije neobično ni ikome na štetu, te da se običava u Lombardiji, Treviškoj marki i po čitavoj Italiji.²²⁸ Promašeno je, stoga, dubrovačku obvezu davanja “talaca” čitati kao nametnuti ritual poniženja.²²⁹

²²² Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*: 214-215.

²²³ *Listine*, sv. 1: dok. 66, str. 42.

²²⁴ *Listine*, sv. 1: dok. 30, str. 21-22.

²²⁵ *Listine*, sv. 3: Dodatak, dok. 3, str. 388-390.

²²⁶ *Listine*, sv. 1: dok. 44, str. 33; dok. 56, str. 39; *Listine*, sv. 3: Dodatak, dok. 11, str. 395; dok. 19-20, str. 397-398; dok. 29, str. 401.

²²⁷ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 54, str. 59.

²²⁸ *Kronika Treviške marke* Rolandina iz Padove, citirana u: Enrico Artifoni, »Una forma declamatoria di eloquenza politica nelle città comunali (sec. XIII): la concione.«, u: *Papers on Rhetoric, VIII - Declamation*, ur. Lucia Calboli Montefusco. Roma: Herder editrice, 2007: 14.

²²⁹ Suprotno N. Klaić i I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*: 183; Zdenka Janeković Römer, »Ragusan Views of the Venetian Rule«, in: *Balcani occidentali, Adriatico e Venezia fra XIII e XVIII secolo / Der westliche Balkan, der Adria-raum und Venedig (13-18. Jahrhundert)*, ur. Gherardo Ortalli i Oliver Jens Schmitt. Venezia-Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften i Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2009: 54-55.

Sastavni dio sporazuma bilo je biranje Mlečanina za nadbiskupa. Čim to papa odobri, nadbiskup je trebao biti podređen gradeškom patrijarhu, sukladno nastojanju da patrijarhova jurisdikcija prati svjetovno širenje duždeve vlasti.²³⁰ U slučaju Zadra, vezivanje biskupije uz mletačku crkvenu hijerarhiju uspjelo je na papiru već 1155,²³¹ premda je u stvarnosti itekako zapinjalo sve do čvrste uspostave mletačke vlasti početkom 13. stoljeća.²³² Na bivšim bizantskim posjedima Venecija je također nastojala uspostaviti kontrolu nad Crkvom, u Konstantinopolu izričitim zahtjevom da ne samo patrijarh, nego i svi kano-nici budu Mlečani.²³³ Ulančavanje lokalnog nadbiskupa u mletačku crkvenu hijerarhiju bilo je bitno radi onemogućavanja alternativnog “kanala moći” koji bi jačao lokalnu Crkvu, jer bi išao od kanonika koji su ga birali preko nadbiskupa do pape koji ga je potvrđivao. Prema sačuvanim popisima nemoguće je utvrditi da li se doslovno provodio izbor Mlečanina za nadbiskupa; kasnije je svakako bilo slučajeva da su mletačke vlasti odobravale izbor stranca.²³⁴

Važan, možda i najvažniji dio sporazuma odnosio se na gospodarsku politiku, jer je sustavom carinskih tarifa Venecija kočila jedne, a poticala druge pravce dubrovačke trgovine: za robu iz balkanskog zaleđa nije se u Veneciji plaćala nikakva carina, jer je to bio prostor u kojemu mletački trgovci nisu bili osobito aktivni; na robu sa Sicilije stopa je bila 2,5%, na robu s bizantskog prostora 5%, dok je za robu iz sjeverne Afrike, očito zbog nezgodne konkurencije mletačkim interesima, bila 20%. Ovi elementi potvrđuju misao da se mletačka politika ionako nije vrtjela oko stjecanja teritorija, već oko trgovine.²³⁵ No, i ovdje treba primijetiti da su to standardne tarife trgovačkih pristojbi za konkurenciju, a ne fiskalna mjera kojom se guši trgovinu podložnog grada: iste

²³⁰ T. F. Madden, *Enrico Dandolo and the Rise of Venice*: 36.

²³¹ *Codex diplomaticus*, sv. 2: dok. 79-81, str. 79-84; T. F. Madden, *Enrico Dandolo and the Rise of Venice*: 36-37.

²³² Joan Dusa, *The medieval Dalmatian episcopal cities: development and transformation*. New York: P. Lang, 1991: 64.

²³³ Za pregled vidi Giorgio Ravegnani, »La Romània veneziana.«, u: *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima, II - L'età del Comune*, ur. Giorgio Cracco i Gherardo Ortalli. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1995: 210-212; M. Pozza, »Introduzione.«: 26.

²³⁴ Vidi pregled u Š. Ljubić, »Ob odnošajih«: 93-94.

²³⁵ Gherardo Ortalli, »Beyond the coast - Venice and the Western Balkans: the origins of a long relationship.«, u: *Balceni occidentali, Adriatico e Venezia fra XIII e XVIII secolo / Der westliche Balkan, der Adria-raum und Venedig (13.-18. Jahrhundert)*, ur. Gherardo Ortalli i Oliver Jens Schmitt. Venezia-Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften i Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2009: 23; G. Ortalli, »Venezia mediterranea e grecità medievale«: 59.

su iznose na đenoveškom području plaćali, na primjer, mletački trgovci.²³⁶ Kao što je već spomenuto, čini se da je promet dubrovačke robe u Veneciji u tom razdoblju čak znatno porastao. Osim toga, Dubrovčani su se očito snalazili kako bi izbjegli plaćanje ovih pristojbi, među ostalime i fiktivno trgujući preko domaćih, što su mletačke vlasti 1226. izrijekom zabranile.²³⁷

Nadalje, ugovorom je dozvoljeno da u Veneciju godišnje pristanu četiri dubrovačka broda kapaciteta do 70 milijara. Mletački Pomorski statut iz 1255. donosi odredbe o brodovima zapremnine od 200 do 1.000 milijara, očito smatrajući brodice manje nosivosti zanemarivima. Budući da je na brodu od 200 milijara trebalo služiti 20 mornara,²³⁸ znači da su u Veneciju trebale biti puštene samo manje dubrovačke brodice s niti deset članova posade, i to samo četiri godišnje. Drugim riječima, dubrovačka trgovina usmjerena prema Veneciji morala je koristiti mletačke prijevoznike, pa to možemo nazvati protekcionističkom mjerom u korist domaćih brodara. Usprkos tome, kako je već obrazloženo, trgovina Dubrovčana u Veneciji u tom razdoblju je cvjetala.

Predviđeno trajanje sporazuma bilo je tri godine. U mletačkoj praksi bilo je uobičajeno zaključenje javnopravnih ugovora na određeni rok. Na primjer, ugovor Venecije s Genovom iz 1218. trebao je trajati 10 godina, a ugovori iz 1228. i 1232. četiri godine;²³⁹ sporazum s kraljem Sicilije Vilimom iz 1175. imao je rok trajanja od 20 godina.²⁴⁰ No, bitno je uočiti da je u dubrovačkom slučaju izričito određeno da ugovor ostaje na snazi i dulje, bude li to po volji duždu. Dakle, dok se Dubrovnik nakon proteka tri godine nije mogao jednostrano izvući iz ovog modela upravljanja, Venecija si je zadržala slobodu da nakon pokusnog razdoblja prosudi želi li spomenuti aranžman zadržati ili mijenjati. Unošenje roka u sporazum omogućavalo je vrhovnoj vlasti prilagodbu teksta, dođe li do kakve promjene u odnosima.²⁴¹

Jedan element sporazuma ipak odaje da se računalo s tim da će takav ili sličan ugovor prešutno definirati mletačko-dubrovačke odnose kroz dulje vrijeme.

²³⁶ Vidi odredbe sporazuma između Venecije i Genove iz 1218. u: *I trattati con Genova*: 82.

²³⁷ *Listine*, sv. 1: dok. 60, str. 41.

²³⁸ *Gli Statuti marittimi veneziani fino al 1255*, prir. Riccardo Predelli i Adolfo Sacerdoti. Venezia: Prem. Stab. Tip-Lit. Visentini Cav. Federico, 1903: 83-90, 92, 111.

²³⁹ *I trattati con Genova*: 93, 118.

²⁴⁰ Š. Ljubić, »Ob odnošajih«: 82.

²⁴¹ U tom smislu, vezano uz sporazum Venecije s Bizantom iz 1265, Giorgio Ravegnani, »Introduzione«, u: *I trattati con Bisanzio 1265-1285*, prir. Marco Pozza i Giorgio Ravegnani. Venezia: Il Cardo, 1996: 11.

Naime, bilo je predviđeno da svakih deset godina svi stanovnici stariji od 13 godina obnavljaju prisegu vjernosti duždu i knezu.²⁴² Kolektivna prisega vjernosti (*fidelitas*) bila je tipičan feudalni element, proširen u praksi talijanskih gradova u 13. stoljeću, posebno onih pod carskom vlašću.²⁴³ Također je bilo uobičajeno da u ime čitave zajednice na sporazum prisegne jedan izabrani predstavnik.²⁴⁴ U slučaju sporazuma iz 1232. na svoju dušu i dušu svih Dubrovčana (*supra animas nostras et omnium hominum Ragusi*) prisegnuli su Binçola Bodatia i Gervazije Naimeri.

Dandolov odlazak iz Dubrovnika i smrt: prema novom modelu upravljanja

Ljeti 1234. Dandolo je s predstavnicima dubrovačke komune uredio novčana pitanja, obvezavši se da će ostati u službi (*servire comitatu*) do Svisvetih,²⁴⁵ uobičajenog roka s kojim je završavala financijska godina. Takav obračun (*ratio de suo comitatu*) ukazuje na Dandolovu namjeru da zaista s jeseni napusti Dubrovnik. Nije još mogao biti u visokoj dobi no, s obzirom da je godinu dana kasnije sastavio oporuku, možda mu je zdravlje već bilo narušeno.

Godine 1235. Dandolo je svakako već trajno boravio u Veneciji, a njegove su funkcije u Dubrovniku preuzeli zamjenici (*vicecomites*) Petrus Balislava i Teodoros Crosii, ista dvojica koja su ranije obnašala visoku dužnost konzula (*consules*), tj. prvaci lokalne elite.²⁴⁶ Dandolo je u srpnju 1235. sastavio oporuku,²⁴⁷ a umro je između tog datuma i srpnja 1237, kada je u dubrovačko kneštvo stupio Giovanni Tiepolo. Na to da je umro nedugo nakon sastavljanja oporuke upućuje

²⁴² Obnova prisage svakih 10 godina očito je rješenje već ustaljeno u mletačkoj praksi, na pr. javlja se u ugovoru s Omišanima iz 1208. koji je izradila mletačka kancelarija (*Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 67, str. 77-78 i *Listine*, sv. 3: Dodatak, dok. 4, str. 391).

²⁴³ Vidi Enrica Salvatori, »I giuramenti collettivi di pace e alleanze nell'Italia comunale.«, u: *Legislazione e prassi istituzionale nell'Europa medievale (secoli XI-XV)*, ur. Gabriella Rossetti. Napoli: GISEM-Liguori, 2000, dostupno na: <http://eprints.adm.unipi.it/708/1/giuramenti.htm> (pristup 19. listopada 2013). Komparativna analiza pokazuje da je pogrešna interpretacija Zdenke Janeković Römer da je riječ o "ritualu poniženja" (Z. Janeković Römer, »Ragusan Views of the Venetian Rule.«: 54-55).

²⁴⁴ E. Salvatori, »I giuramenti collettivi di pace e alleanze nell'Italia comunale.«

²⁴⁵ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 357, str. 413.

²⁴⁶ *Listine*, sv. 1: dok. 78, str. 51; dok. 79, str. 52; *Dubrovačka akta i povelje*, sv. 1: dok. 20, str. 26-27; dok. 21, str. 27-28; *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 377, str. 434; Gregor Čremošnik, »Nova historijska građa iz Dubrovnika.« *Novosti iz Bosansko-hercegovačkog muzeja* 10 (1933): dok. 2, str. 5-6.

²⁴⁷ *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: 100-102.

podatak da se među potpisnicima jedne dubrovačke isprave od 1. kolovoza 1235. Petar Mauressa/Manane spominje kao *vicarius Ragusii*.²⁴⁸ Premda njegove funkcije u praksi vjerojatno nisu bile drugačije od funkcije *vicecomesa*, promjena titule u “namjesnika” možda ukazuje na smrt kneza.

Neriješena ostavinska pitanja nakon Dandolove smrti, u koja su ulazile i tražbine od dubrovačke općine, uređivala su se kroz 1238. i nekoliko sljedećih godina.²⁴⁹ Ti novčani podaci ukazuju da je Dandolo i nakon odlaska iz Dubrovnika formalno još ostao knezom te do proljeća 1235. polagao pravo na pripadajuće prihode. Ako se, naime, od ukupnih tražbina ostavine odbije ono što je dubrovačka komuna platila u ljeto 1234. i bila dužna platiti do Svisvetih, očito se iznos od 228 perpera odnosi na razdoblje poslije 1. studenog 1234. On približno odgovara “čistim” polugodišnjim kneževskim prihodima, zadnjima koji su mu pripadali.

Interregnum s domaćim potknezovima/vikarom potrajao je skoro dvije godine nakon Dandoloва odlaska iz Dubrovnika. U literaturi se zna sresti mišljenje da je tada došlo do pobune, čije je kršenje rezultiralo zaključenjem novog sporazuma 1236,²⁵⁰ no za to ne postoje ozbiljni argumenti. Najvažnije je uočiti da je sporazum iz 1236. posve jednak onome iz 1232, osim po jednoj umetnutoj rečenici, a opet po samo jednoj dodanoj rečenici od njih će se razlikovati sporazum iz 1252.²⁵¹ Da je zaista dolazilo do uzastopnih pobuna, zar bi uvjeti pod kojima se grad ponovno podvrgava vrhovnoj vlasti Venecije bili gotovo isti? U sporazumu iz 1236. dodana je jedino zabrana dubrovačkim brodovima pristajanja sjeverno od crte Ancona - Rt Kamenjak (na vršku Istre), osim za prijevoz prehrambenih namirnica u Veneciju, čime je ustvari blokirana trgovina s talijanskim gradovima koji su bili vjerni caru Fridriku. U vrijeme zaključenja sporazuma iz 1236. Fridrik II. već je, naime, kretao u vojni obračun s lombardskim gradovima, a Mletačka Republika otvoreno se svrstala u anticarsku ligu.²⁵² Potkraj 1235, kada su počele pripreme za obnovu mletačko-dubrovačkog sporazuma, odnosi između Venecije i Fridrika II. bili su daleko od nekadašnjeg sklada.

²⁴⁸ *Codex diplomaticus*, sv. 3: dok. 383, str. 440.

²⁴⁹ *Codex diplomaticus - Supplementa*, sv. 1: dok. 64, str. 104-105; dok. 69, str. 109-110; *Codex diplomaticus*, sv. 4: dok. 54, str. 61-62; dok. 122, str. 132-133.

²⁵⁰ Ivica Prlender piše o “dubrovačkoj kapitulaciji iz 1236” (Ivica Prlender, *Crkva i država u srednjovjekovnom Dubrovniku*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, doktorska disertacija, 1998: 198).

²⁵¹ *Listine*, sv. 1: dok. 80, str. 53-55; dok. 106, str. 82-85.

²⁵² G. Rösch, *Venezia e l'Impero*: 46.

Premda otvorene pobune nije bilo, mletačka bojazan od približavanja Dubrovnika Fridrikovu bloku nije bila sasvim bez povoda. Kao što je već spomenuto, dubrovački trgovački sporazumi s Ferrarom i drugim gradovima pod carevom vrhovnom vlašću bili su 1231. posve sukladni mletačkoj politici i interesima, no njihova iznenadna “ratifikacija” u Dubrovniku 1. kolovoza 1235. imala je sasvim drugi prizvuk. Makar se možemo zapitati jesu li mletačke vlasti za ovu “ratifikaciju” uopće znale, moguće je da su nešto naslutile i novim sporazumom htjele zapečatiti dubrovačku lojalnost. Nije isključeno da su domaćoj eliti u razdoblju međuvlađa porasla krila: u ispravi izdanoj Riminiju prvi je put spomenut pečat dubrovačke komune (*sigillum comunis civitatis Ragusii*).²⁵³

Povod za obnovu sporazuma mogla je biti i Dandolova smrt, jer su u to vrijeme sporazumi javnopravne prirode imali snažan osobni element: primjerice, uglavak u sporazumu iz 1232. nije glasilo da će Dubrovčani biti vjerni mletačkome duždu (kao apstraktnoj funkciji), nego duždu Giacomu Tiepolu dok bude živ (*usque dum vixerit in ducatu*).²⁵⁴ Zato bi bilo logično da smrt doživotnog kneza bude povod za obnovu sporazuma.

No, najvjerojatnije je glavni razlog za donošenje novog sporazuma bio pravno-tehničke naravi. Kao što je već spomenuto, sporazum iz 1232. nije se mogao mijenjati prve tri godine, a nakon toga su se mogle provesti izmjene na inicijativu mletačke strane. Upravo je to bio slučaj, jer su mletačke vlasti poželjele unijeti manje dopune, usmjerene protiv Fridrika II. Korektna forma za pravnu obnovu (novaciju) jest zamjena novim sporazumom i to je, pravno promatrajući, vrlo uvjerljiv razlog za donošenje novog mletačko-dubrovačkog ugovora 1236. Dopuna uglavaka radi prilagodbe izmijenjenim okolnostima i inače se pravno-tehnički provodila obnovom (novacijom) cijelog ugovora, kao što je na pr. bilo kod *pacta* između Venecije i Latinskog Carstva.²⁵⁵

Mletačke vlasti nisu dubrovačko kneštvo po Dandolovoj smrti dale u zakup novome knezu, jer su pripremale prijelaz na novi način upravljanja Dubrovnikom. Po uzoru na model koji je već djelovao na nekim drugim mletačkim

²⁵³ Gregor Čremošnik, »Dubrovački pečati srednjega vijeka.« *Analiz Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 4-5 (1956): 32. Dakako, zbog relativno malog broja sačuvanih dokumenata ne može se tvrditi da se nije rabio i ranije.

²⁵⁴ *Listine*, sv. 1: dok. 75, str. 48. Slično u ispravi o podvrgavanju Trsta Veneciji i prisezi vjernosti duždu iz 1202. godine (*Codice diplomatico istriano*, sv. 2, prir. Piero Kandler. Trieste: Tipografia del Lloyd Austriaco, 1850: dok. 195, str. 363). U prisezi Poreča iz sredine 12. stoljeća stoji također da će se obnavljati prema svakom novome duždu (isto: dok. 201, str. 373).

²⁵⁵ A. Rizzi, »Dominante e dominati.«: 241, bilj. 16.

posjedima, dubrovački će knezovi uskoro postati izabrani državni dužnosnici s dvogodišnjim mandatom. Možda ne slučajno, kao prvi dubrovački knez “novoga kova” u srpnju 1237. stupit će u službu Giovanni, sin dužda-reformatora Giacoma Tiepola.²⁵⁶ Time je definitivno ukinut “zakupni model” koji je pratio uspostavu mletačke vlasti nad Dubrovnikom i počelo razdoblje redovite uprave (*regimen*), koje će potrajati do 1358.

²⁵⁶ *Codex diplomaticus*, sv. 4: dok. 28, str. 32.

VENETIAN RULE OVER DUBROVNIK IN THE EARLY THIRTEENTH CENTURY AND THE ‘LEASED COUNTSHIP’ OF GIOVANNI DANDOLO (C. 1209-1235)

NELLA LONZA

Summary

This article sheds light on the character of the Venetian rule in Dubrovnik in the first decades of the thirteenth century, drawing a parallel with the governmental models in other Venetian dominions after the Fourth Crusade.

The predecessors of Count Giovanni Tiepolo (1237-1238) held their public office (*comitatus*) under some sort of lease. A wealth of documents regarding Count Giovanni Dandolo (1209?-1235) has helped trace the count's social *background* (including his kin relations with Doge Pietro Ziani), along with the family business activities in the eastern Mediterranean at the end of the twelfth century. Prior to the opportunity to lease the office of Ragusan count, Dandolo was engaged in trade in Syria, and together with his brother Marco leased the collection of revenue in the Venetian colonies in Acre and Tyre, but eventually faced insolvency. The reconstruction of the income from his Ragusan countship suggests that his profit gains may have approximated 20% where in low risk and negligible investment costs were the main benefits. It appears likely that Dandolo developed his private business activities while on duty in Dubrovnik, in the same manner as he had done on the former leased functions.

The article is also reconsidering old and offering new interpretations of the Ragusan political situation of the time under the influence of international powers in the Adriatic, Mediterranean and Dubrovnik's hinterland. There is good reason to assume that the term *guerre* mentioned in the documents does not refer to the supposed attack of Stefan, Grand Župan of Serbia, but to the pirates of Omiš, whose activity represented a biggest challenge to the maritime

traffic. In the 1230s Dubrovnik defined its relations with a number of rulers and despots from its immediate hinterland and wider Balkan inland (Serbian kings Radoslav and Vladislav; Andrija, Count of Hum; Bulgarian emperor John II Asen; Manuel Angelos, Despot of Thessaly; and Michael II Angelos, Despot of Epirus), yet its fate was largely determined by the power relations in the eastern Mediterranean, in which Emperor Frederick II Hohenstaufen and Emperor John III Vatatzes of Nicaea played an important role.

A detailed textual and comparative analysis of the first two agreements (*pacta*) with Venice from 1232 and 1236 has shown that, contrary to the dominant historiographic paradigm, they were not drafted after crushed rebellions and that in many elements they proved less harmful to the Ragusan side than hitherto interpreted. The texts of these agreements are virtually the same, and were modelled on the agreement signed between Venice and Zadar in 1204 or early 1205.

Count Dandolo's departure from Dubrovnik in 1234 marked the beginning of an interregnum which extended to 1237, while the unsettled property issues of his descendants with the Ragusan commune dragged on for years. Upon Dandolo's death, Venetian authorities did not lease the office of Ragusan count to a new holder, as they were preparing a new administrative arrangement (*regimen*), in which the office of Ragusan count was to be filled by state officials elected to a two-year term.